

Π.3.2.5 Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη

**Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία Γ΄ Λυκείου
Θεωρητικής Κατεύθυνσης**

Θεματική ενότητα: Πλάτων, «Πρωταγόρας» 323a – 324c

Τίτλος:

«Η εικόνα του σοφιστή Πρωταγόρα στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο: παρανοήσεις και στερεότυπα»

Συγγραφή: ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΙΑΚΩΒΙΔΗΣ

Εφαρμογή: ΒΑΣΙΛΙΚΗ ΓΙΑΡΙΜΠΑΠΑ

**ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ**

Θεσσαλονίκη 2015

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι. Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.5. Πιλοτική εφαρμογή και αξιολόγηση αντιπροσωπευτικού αριθμού σεναρίων από κάθε τύπο σε διαφοροποιημένες εκπαιδευτικές συνθήκες πραγματικής τάξης.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνοι υπο-ομάδας εργασίας αρχαίας ελληνικής γλώσσας δευτεροβάθμιας: Λάμπρος Πόλκας, Κοσμάς Τουλούμης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101, Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Η εικόνα του σοφιστή Πρωταγόρα στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο: παρανοήσεις και στερεότυπα

Εφαρμογή σεναρίου

Βασιλική Γιαρίμπαπα

Δημιουργία σεναρίου

Κωνσταντίνος Ιακωβίδης

Διδακτικό αντικείμενο

Αρχαία Ελληνική Γλώσσα και Γραμματεία Θεωρητικής Κατεύθυνσης

Τάξη

Γ΄ Λυκείου

Χρονολογία

Από 22-11-2014 έως 13-11-2014

Σχολική μονάδα

Γενικό Λύκειο Χρυσούπολης

Διδακτική / θεματική ενότητα

Φιλοσοφικός Λόγος - Ενότητα 5η: Πλάτων, «Πρωταγόρας» 323a – 323c: «Η πολιτική αρετή ως κοινή και φυσική ιδιότητα όλων των ανθρώπων» και Ενότητα 6η: 324a - 324c: «Η παιδευτική σημασία της τιμωρίας ως απόδειξη του διδακτού της αρετής».

Διαθεματικό

Ναι

Εμπλεκόμενα γνωστικά αντικείμενα

Ι. Φιλολογικής Ζώνης

Νεοελληνική Γλώσσα

Χρονική διάρκεια

6 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής

II. Εικονικός χώρος: η-τάξη

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Η υλοποίηση του σεναρίου προϋποθέτει: α) στην αίθουσα διδασκαλίας: προβολέα και υπολογιστή με σύνδεση στο διαδίκτυο β) στο εργαστήριο πληροφορικής: ένα κεντρικό εξυπηρετητή (*server*) του εκπαιδευτικού, με τον οποίο συνδέονται μέσω τοπικού δικτύου (*LAN*) τέσσερις τουλάχιστον υπολογιστές των μαθητών συνδεδεμένοι στο διαδίκτυο. Οι μαθητές διαθέτουν λογαριασμούς Gmail για την επεξεργασία των εγγράφων Google (GoogleDocs), όπου επεξεργάζονται από κοινού επιμέρους ζητούμενα των [Φύλλων Εργασίας](#).

Κατά την εφαρμογή του σεναρίου, οι μαθητές προτίμησαν να έχουν γενικότερα ως χώρο διαδικτυακής επικοινωνίας και ανταλλαγής εργασιών την η-τάξη του Σχολικού Δικτύου.

Απαραίτητη, επίσης, είναι η εγκατάσταση στους υπολογιστές των μαθητών του λογισμικού [CmapTools](#) (έκδοση: 5.05), που επικοινωνεί με τον εγκατεστημένο Cmapserver στον κεντρικό εξυπηρετητή του εκπαιδευτικού, προκειμένου να γίνει η επεξεργασία εννοιολογικών χαρτών κατά ομάδες αλλά και στην ολομέλεια της τάξης. Για τη δημιουργία των εννοιολογικών χαρτών, προτιμήθηκε από το διδάσκοντα το λογισμικό που διατίθεται ελεύθερα στο διαδίκτυο [spiderscribe.net](#), που θεωρήθηκε πιο εύκολο στη λειτουργία του. Μέρος, τέλος, των δραστηριοτήτων των μαθητών δημοσιεύονται στο ιστολόγιο του μαθήματος.

Η υλοποίηση του σεναρίου βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση: α) με την εξοικείωση του εκπαιδευτικού με τις ΤΠΕ γενικά και, ειδικά, με τους ψηφιακούς πόρους που αξιοποιούνται στο σενάριο, β) τη διάθεσή του να εφαρμόσει καινούργιες

διδασκτικές πρακτικές και να υιοθετήσει μέσα στην τάξη μαζί με τους μαθητές νέες ταυτότητες και γ) την οργάνωση του σεναρίου σε όλες του τις φάσεις με την προετοιμασία του σχετικού υλικού του σεναρίου. Το υλικό αυτό περιλαμβάνει:

- Τα [Φύλλα Εργασίας](#) εκτυπωμένα αλλά και σε ηλεκτρονική μορφή.
- Απόσπασμα βίντεο για την εισαγωγική δραστηριότητα.
- Αποσπάσματα από τη δευτερεύουσα βιβλιογραφία σχετικά με το υπό επεξεργασία κείμενο σε μορφή PDF, τοποθετημένα στο ιστολόγιο του μαθήματος.
- Κριτήρια αξιολόγησης των αποτελεσμάτων που προκύπτουν από τις δραστηριότητες που δίνονται στους μαθητές.
- Κριτήριο αξιολόγησης του σεναρίου από τους μαθητές.
- Το λογισμικό *Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* (εκδόσεις Πάπυρος, σε μορφή CD-ROM). Εξαιτίας της δυσκολίας να βρεθεί το συγκεκριμένο λογισμικό αντικαταστάθηκε με την επιτομή του [Μεγάλου Λεξικού της Αρχαίας Ελληνικής των H.G. Liddell & R. Scott](#).

Το σενάριο, επίσης, προϋποθέτει ότι οι μαθητές διαθέτουν ένα ικανοποιητικό επίπεδο γνώσεων της αρχαιοελληνικής γλώσσας και είναι, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, εξοικειωμένοι με τη χρήση των ΤΠΕ και την αξιοποίηση των ψηφιακών πόρων από τους οποίους αντλούν το υλικό τους, καθώς και με τις συγκεκριμένες στρατηγικές συνεργασίας που εφαρμόζονται κατά την υλοποίηση του σεναρίου.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε στην τάξη.

Το σενάριο στηρίζεται

Στο συνταγμένο σενάριο του Κωνσταντίνου Ιακωβίδη, «Η εικόνα του σοφιστή Πρωταγόρα στον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο: παρανοήσεις και στερεότυπα».

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το σενάριο έχει ως θέμα τη στερεοτυπική εικόνα για τον σοφιστή Πρωταγόρα που καλλιεργείται και αναπαράγεται με αφορμή τα κειμενικά αποσπάσματα του σχολικού εγχειριδίου, τα οποία αντλούνται από τον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο. Το σενάριο έχει ως στόχο να «αποκαταστήσει» την εικόνα του σοφιστή Πρωταγόρα μέσω μιας κατά το δυνατόν εκ του σύνεγγυς ανάγνωσης του πλατωνικού κειμένου, αλλά και γενικότερα να μυήσει τους μαθητές σε μια κριτική πρόσληψη της αρχαιότητας, η εικόνα της οποίας τόσο στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση όσο και στο διαδίκτυο εμφανίζεται συχνά δέσμια διάφορων ιδεολογικών προκαταλήψεων και παραμορφώσεων. Με την εξέλιξη του σεναρίου, η θεματική του διευρύνεται για να εκβάλλει και στη σύγχρονη εποχή με την ανάπτυξη προβληματισμού σχετικά με τις μορφές που παίρνουν στον σημερινό κόσμο της πολύμορφης επικοινωνίας η ιδεολογική εν γένει αντιπαράθεση και τα γλωσσικά χαρακτηριστικά με τα οποία αυτή επενδύεται.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Η διδακτική πρόταση στηρίζεται στη διερευνητική ανακαλυπτική μάθηση και την θεωρία της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης (Vygotsky, 1978), αξιοποιούνται οι πολυγραμματισμοί (Kress, 2000/Kress, G. & T. van Leeuwen, 2001) και στο πλαίσιο του ρόμβου της γλωσσικής εκπαίδευσης (Κουτσογιάννης, 2012) δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των μαθητών ως κριτικών υποκειμένων.

Η ανάγνωση του κειμένου κινείται ανάμεσα στην κειμενοκεντρική και ιστορικοϊδεολογική μέθοδο, αφού έμφαση δίνεται τόσο στην επεξεργασία του κειμένου σε όλα τα επίπεδα (λεξιλογικό, συντακτικό, υφολογικό, ιδεολογικό), όσο και στα εξωκειμενικά συμφραζόμενα του, δηλαδή στις ιστορικές και κοινωνικές συνθήκες παραγωγής του (Γιάννου, 2010: 81-82).

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις πρότυπα, στάσεις ζωής

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να εντάξουν το κίνημα της αρχαίας σοφιστικής στο ευρύτερο ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο, όπου αναπτύχθηκε, και να κατανοήσουν τις ανάγκες που το γέννησαν.
- Να προσεγγίσουν και να κατανοήσουν σε μεγαλύτερο βάθος τα αποσπάσματα του σχολικού εγχειριδίου του πλατωνικού «Πρωταγόρα», τα οποία συμπεριλαμβάνονται στο Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος.
- Να προσεγγίσουν, διευρύνοντας το ερευνητικό τους πεδίο, το σύνολο του πλατωνικού διαλόγου με στόχο την ένταξη των αποσπασμάτων του βιβλίου στο ευρύτερό τους πλαίσιο, προϋπόθεση αναγκαία για την ορθότερη κατανόησή τους.
- Να ξαναδιαβάσουν το πλατωνικό κείμενο απροκατάληπτα και να ελέγξουν κριτικά τις απόψεις που αναπτύσσονται από τους βασικούς συνομιλητές του διαλόγου.
- Να επαναδιατυπώσουν τα επιχειρήματα του Πρωταγόρα, προκειμένου να ελέγξουν την αλήθεια, την εγκυρότητα και την ορθότητά τους, και να απεικονίσουν οπτικά τη δομή τους με τη βοήθεια εννοιολογικού χάρτη.
- Να ανιχνεύσουν τον αγωνιστικό χαρακτήρα της λογικής επιχειρηματολογίας στον συγκεκριμένο πλατωνικό διάλογο αλλά και ευρύτερα στην αρχαιοελληνική φιλοσοφία.

- Να εντοπίσουν και να αξιολογήσουν τη σκηνοθετική προοπτική του πλατωνικού φιλοσοφικού διαλόγου.
- Να αναγνωρίσουν και να εκτιμήσουν τη συμβολή του Πρωταγόρα στη θεμελίωση της δημοκρατικής ιδεολογίας κατά την περίοδο ανάπτυξης και εξειδίκευσης του δημοκρατικού πολιτεύματος στην Αθήνα της κλασικής εποχής.
- Να αποστασιοποιηθούν από την εικόνα της αρχαιότητας ως ενός κλειστού, στατικού και χωρίς αντιφάσεις κόσμου με έναν υποθετικά παραδειγματικό ρόλο σε πολλά επίπεδα (κοινωνικό, πολιτικό, ιδεολογικό, πολιτιστικό) και να υιοθετήσουν μια οπτική ιστορικά περισσότερο ακριβή για έναν κόσμο σύνθετο και δυναμικά εξελιγμένο.

Γνώσεις για τη γλώσσα

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να εντοπίσουν γλωσσικά στοιχεία που αποτελούν δείκτες οργάνωσης του φιλοσοφικού λόγου και, ειδικότερα, μιας λογικής επιχειρηματολογίας.
- Να εντοπίσουν γλωσσικά στοιχεία της προφορικότητας του κειμενικού είδους του φιλοσοφικού διαλόγου.
- Να εντοπίσουν τους γλωσσικούς, τους εξωγλωσσικούς και τους παραγλωσσικούς δείκτες που υποδεικνύουν τη στάση και τις αμοιβαίες αντιδράσεις του Σωκράτη και του Πρωταγόρα.
- Να εντοπίσουν το στοιχείο της ειρωνείας, που είναι διάχυτο στον διάλογο και να προσδιορίσουν τη λειτουργία του.
- Να εντοπίσουν, μέσω της μελέτης και της ανάλυσης του λεξιλογίου που χρησιμοποιείται στην αντιπαράθεση των δύο συνομιλητών, τον ευρύτερα «αγωνιστικό» χαρακτήρα της αρχαίας ελληνικής φιλοσοφίας.
- Να αναζητήσουν νέα, ομόλογα του αρχαίου φιλοσοφικού διαλόγου, είδη λόγου, μέσω των οποίων εκφράζεται γενικότερα η ιδεολογική αντιπαράθεση

στη σημερινή εποχή της πολύμορφης επικοινωνίας και να συγκρίνουν τους τρόπους πειθούς σε καθεμιά περίπτωση.

- Να παραγάγουν δικά τους κείμενα τεκμηρίωσης, απλά ή πολυτροπικά, σχετικά με τις δραστηριότητες του σεναρίου.

Γραμματισμοί

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να εξοικειωθούν με την έννοια της κριτικής αμφισβήτησης μέσω ενός κειμένου, όπου η έννοια αυτή εξέχει και προσδιορίζει αποφασιστικά τα γραμματολογικά του όρια.
- Να κατανοήσουν και να αξιοποιήσουν τις δυνατότητες που προσφέρουν οι ΤΠΕ για μια ανανεωμένη αλλά και πληρέστερη πρόσληψη των αρχαίων κειμένων.
- Να ασκηθούν στην ομαδική εργασία και τη συνεργατική μάθηση μέσω της ανταλλαγής απόψεων και ιδεών σχετικά με την αντιπαράθεση του Σωκράτη με τον Πρωταγόρα.
- Να αποκτήσουν κριτική στάση απέναντι στο υλικό που παρέχεται στο διαδίκτυο για την επεξεργασία του θέματός τους.
- Να εξοικειωθούν με τη χρήση διαδικτυακών πόρων και άλλων ψηφιακών πόρων ως νέου περιβάλλοντος γνώσης, που ενθαρρύνει την απόκτηση γνώσεων για τον κόσμο και διαμορφώνει στάσεις, αξίες και πεποιθήσεις.
- Να δημιουργήσουν οι ίδιοι νέους ψηφιακούς πόρους, οι οποίοι μπορούν να επικαιροποιούνται, να εμπλουτίζονται και να είναι προσβάσιμοι σε ευρύτερες μάζες του μαθητικού πληθυσμού.

Διδακτικές πρακτικές

Με το σενάριο επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να εξοικειωθούν με τον ασύγχρονο τρόπο συνεργασίας και παραγωγής ενός συνεργατικού κειμένου μέσω των GoogleDocs.
- Να εξοικειωθούν με εργαλεία ανάλυσης του κειμένου τα οποία αναδεικνύουν κρίσιμες πτυχές του κειμένου.
- Να διαμορφώσουν κριτική στάση απέναντι στο αρχαίο κείμενο και τον αρχαίο κόσμο εν γένει, αλλά απέναντι και σε ποικίλες προκαταλήψεις σχετικά με αυτόν, με τις οποίες έρχονται σε επαφή κατά τη διάρκεια της αρχαιολογικής τους σπουδής στο σχολικό ή και στο παρασχολικό περιβάλλον.
- Να εξοικειωθούν με την έννοια της αναζήτησης και της αξιοποίησης της δευτερεύουσας επιστημονικής βιβλιογραφίας, κάτι που θα τους είναι χρήσιμο και σε ενδεχόμενη ακαδημαϊκή τους καριέρα.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Η πρόταση του σεναρίου βασίζεται στην εμπειρία μερικών χρόνων διδακτικής πράξης στην τελευταία τάξη του λυκείου. Το μάθημα του «δίδαγμένου» κειμένου» των Αρχαίων Ελληνικών στην τάξη αυτή συχνά υπακούει στη λογική μιας προκατασκευασμένης και, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, αβασάνιστης ερμηνείας των αρχαίων κειμένων, ως συνέπεια της πίεσης τόσο προς τους διδάσκοντες όσο και προς τους μαθητές για «ασφαλή» και αποτελεσματική ανταπόκριση στη θεματολογία των Πανελλαδικών Εξετάσεων. Η ανάγνωση των αρχαίων κειμένων προκαλεί συχνά μέσα στην τάξη συζητήσεις που προδίδουν αφενός μια τέτοιου είδους ερμηνευτική πρακτική, αφετέρου, γενικότερες στάσεις απέναντι στην αρχαιότητα, στάσεις στις οποίες λανθάνουν παρανοήσεις, προκαταλήψεις ή και διαστρεβλώσεις της ιστορικής πραγματικότητας, ως

αποτέλεσμα της ιδεολογικά πολλές φορές φορτισμένης αντιμετώπισης του αρχαίου κόσμου.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ιδεολογικής παραμόρφωσης είναι η στερεοτυπική εικόνα για τον σοφιστή Πρωταγόρα, η οποία καλλιεργείται και αναπαράγεται με αφορμή τα κειμενικά αποσπάσματα του σχολικού εγχειριδίου, που αντλούνται από τον ομώνυμο πλατωνικό διάλογο. Ειδικότερα, η λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα συχνά χρεώνεται με κενά στη διατύπωση των συλλογισμών, αντιφάσεις ή και λογικά σφάλματα στην απόδειξη των θέσεών του (π.χ. λήψη του ζητουμένου), με αποτέλεσμα η εικόνα του σοφιστή να διαμορφώνεται σταδιακά με όλα τα αρνητικά χαρακτηριστικά (ρηχότητα, επιδειξιομανία συνδυασμένη με ανόητη αυταρέσκεια, εριστική διάθεση, σοφιστική στρεψοδικία και εξαπάτηση κλπ), τα οποία συνοδεύουν άλλους σοφιστές στο πλατωνικό corpus.

Το σενάριο, λοιπόν, έχει στόχο σε ένα πρώτο επίπεδο να υποδείξει ότι η επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα στο σημείο αυτό του διαλόγου (323a – 324c) δεν πάσχει τουλάχιστον στο επίπεδο της λογικής συγκρότησής της, ισχυρισμός που, όπως επισημάνθηκε προηγουμένως, συχνά διατυπώνεται στη σχολική και παρασχολική αγορά ως μομφή εναντίον του σοφιστή. Επίσης, ότι η αντιμετώπισή της από τον Σωκράτη, στο δεύτερο μέρος του διαλόγου, βασίζεται σε μια διαφορετική φιλοσοφική μέθοδο και υλοποιείται όχι με έναν απευθείας, σημείο προς σημείο, λογικό έλεγχο και μια άμεση αποδόμηση. Ο Σωκράτης, δηλαδή, μετά την ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας του συνομιλητή του ξαναθέτει το κεντρικό ερώτημα του διαλόγου και ορίζει πρώτα, με μια παραγωγική μορφή απόδειξης, την έννοια της «αρετής», πριν της αποδώσει το κατηγορηματικό του διδακτού (Τσέλικας, 2010).

Εξετάζεται, επίσης, η γενικότερη στάση του Σωκράτη απέναντι στον Πρωταγόρα στον ομώνυμο διάλογο. Η στάση αυτή είναι πιο περίπλοκη συγκριτικά με τη στάση του Σωκράτη απέναντι σε άλλους σοφιστές ή, γενικότερα, συνομιλητές του, απέναντι στους οποίους είναι φανερά επιθετικός (π.χ. απέναντι στον Ιππία στον «Ιππία ελάττονα») ακόμη και κακοπροαίρετος (π.χ. απέναντι στον Ευθύφρονα στον

ομώνυμο διάλογο)¹. Η ειρωνεία, δηλαδή, που είναι διάχυτη στον διάλογο και προκαλεί εντάσεις που απειλούν ακόμη και να τον ακυρώσουν, μοιάζει να συμβαδίζει με ένα είδος σεβασμού και αμοιβαίας εκτίμησης του ενός συνομιλητή προς τον άλλον και, κυρίως, με ένα γνήσιο ενδιαφέρον του Σωκράτη για τις θέσεις του Πρωταγόρα (Guthrie, 1991: 322-324, Taylor, 1990: 282-283). Αυτή η εκτίμηση αποτυπώνεται όχι βέβαια σε φραστικό επίπεδο, όπου το στοιχείο της ειρωνείας προκαλεί τις περισσότερες φορές σύγχυση, όσο κυρίως στην εξέλιξη του διαλόγου: η διατύπωση της θεωρίας του Σωκράτη σχετικά με την «ενότητα των αρετών» στο δεύτερο μισό του διαλόγου - παρά τις αδυναμίες και τα προβλήματα της επιχειρηματολογίας που τη στηρίζει και τις οποίες έχει επισημάνει η νεότερη έρευνα (Σάντας, 1997: 325 κ.ε., Βλαστός, 1994: 317 κ.ε.) - μπορεί να θεωρηθεί όχι μόνο ως σημαντικό βήμα της φιλοσοφικής σκέψης του Σωκράτη, αλλά και ως δείκτης της στάσης που κρατά ο Σωκράτης απέναντι σε μια όχι τυχαία προσωπικότητα, όπως αυτή του Πρωταγόρα. Αν γίνει δεκτή η υπόθεση ότι οι διάλογοι της πρώιμης συγγραφικής περιόδου του Πλάτωνα αντανakλούν την προσωπικότητα των συνομιλητών του Σωκράτη και εξελίσσονται ανάλογα με τον βαθμό της ωριμότητας που αυτοί επιδεικνύουν (Gundert, 1960: 200-201)², τότε μπορεί να γίνει αντιληπτό ότι η επιμονή του Σωκράτη στη συνέχιση του διαλόγου - παρά τις δυσκολίες του και την αμυντική στάση που κρατά ο Πρωταγόρας από ένα σημείο και έπειτα (π.χ. 334d, 338e, 360d-e)- και η θετική διατύπωση της θεωρίας του για την «ενότητα των αρετών» επιβεβαιώνουν την εκτίμηση που δείχνει ο Σωκράτης στο πρόσωπο του Πρωταγόρα.³

¹ Βλ., σχετικά, Νεχαμάς, 2001: 63 κ.ε. Μάλλον κακεντρεχής είναι η επίθεση του Σωκράτη και στον ίδιο τον Πρωταγόρα στον «Θεαίτητο» (161c, 166c), όπου ο Σωκράτης ειρωνεύεται την αρχή της σχετικότητας του Πρωταγόρα, το «πάντων χρημάτων μέτρον ἄνθρωπος». Βλ., σχετικά, Nestle, 2010: 412-413 / Σκουτερόπουλος, 1991: 99, σημ. 6.

² Βλ. και την ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα θεωρία του Βλαστού (1993: 88-89) σχετικά με την έννοια της (φιλοσοφικής) «αυτονομίας» που κινείται στην ίδια περίπου κατεύθυνση.

³ Η υπόθεση αυτή, εξάλλου, ενισχύεται και από την άποψη των μελετητών εκείνων που υποστηρίζουν ότι ο «Πρωταγόρας» είναι ένα έργο που ορίζει το μεταίχμιο ανάμεσα στους πρώιμους διαλόγους και τους διαλόγους της μέσης συγγραφικής περιόδου του Πλάτωνα (Σπυρόπουλος, 1985: 13-14). Δεν υ-

Τέλος, το σενάριο στοχεύει ευρύτερα στη δημιουργία μιας κριτικής συνείδησης απέναντι στον αρχαίο κόσμο, μέσω μιας κατά το δυνατόν πιο ψύχραιμης και απροκατάληπτης ιδεολογικά προσέγγισης των ίδιων των αρχαίων κειμένων. Αυτή η κριτική συνείδηση αποτελεί συνάρτηση της έμμεσης ή και της άμεσης συνειδητοποίησης ότι η πρόσληψη του αρχαίου κόσμου υπόκειται πάντοτε στους περιορισμούς που θέτει διαχρονικά ο ορίζοντας προσδοκιών κάθε αναγνώστη των αρχαίων κειμένων, επομένως, και των σημερινών.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Η σκόπευσή του σεναρίου αφορμάται από το Πρόγραμμα Σπουδών του μαθήματος των Αρχαίων Ελληνικών Θεωρητικής Κατεύθυνσης της Γ΄ Λυκείου και, ειδικότερα, από τις ενότητες [5](#) και [6](#) του σχολικού εγχειριδίου «Φιλοσοφικός Λόγος», που αφορούν το απόσπασμα από τον πλατωνικό διάλογο «Πρωταγόρας» 323a – 324c. Ως στόχος της διδασκαλίας του συγκεκριμένου κειμένου αναφέρεται πιο συγκεκριμένα στις [Οδηγίες διδασκαλίας](#) της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας στο Λύκειο η διερεύνηση των «ερεισμάτων της θέσης του Πρωταγόρα για το διδακτό της αρετής, τα οποία προκύπτουν τόσο από τον μύθο όσο και από τον λόγο του, καθώς και τη διαφορετική βάση, στην οποία στηρίζει το διδακτό της αρετής ο Σωκράτης». Η διερεύνηση αυτή, που αποτελεί και τον πυρήνα του σεναρίου, διευρύνεται, ωστόσο, κατά την εξέλιξή του, για να συμπεριλάβει την προσέγγιση ορισμένων από τις πιο σημαντικές φιλοσοφικές θέσεις του Πρωταγόρα που άμεσα ή έμμεσα μαρτυρούνται στον διάλογο («άνθρωπος - μέτρο», η σχέση νόμου - φύσης, η δημοκρατική ιδεολογία), οι οποίες βρίσκονται και σε άμεση συνάφεια μεταξύ τους. Με αυτήν την οπτική, το σενάριο εστιάζει αφενός στη συμβολή του Πρωταγόρα στην εξέλιξη της ιστορίας των ιδεών στην αρχαία Ελλάδα, αφετέρου, στην ανάδειξη της ιδεολογικής

πάρχει, πάντως, αμφισβήτηση ως προς την τοποθέτηση του «Πρωταγόρα» στην ομάδα των πρώιμων ελεγκτικών διαλόγων είτε με κριτήρια υφολογικά είτε με κριτήρια φιλοσοφικά (Lesky, 1981: 714, Dodds, 1959: 18-22, Βλαστός, 1993: 90-93 και 110-114, Νεχαμάς 2001: 262 σημ. 33).

ζύμωσης που επιτελείται στο δεύτερο μισό του 5^{ου} αιώνα π.Χ. κυρίως στην Αθήνα και αποτυπώνεται στον χώρο της φιλοσοφίας. Επομένως, το σενάριο έχει ως απώτερο στόχο την εξισορρόπηση μιας ετεροβαρούς και μεροληπτικής παρουσίασης και αξιολόγησης της φιλοσοφικής συνεισφοράς αφενός του Σωκράτη και του Πλάτωνα, αφετέρου των σοφιστών, όπως αυτή διαφαίνεται από τους ειδικότερους στόχους του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος ([ΦΕΚ 131, 7.2.2002](#)).

Το σενάριο, εξάλλου, επιδιώκει τη διαφοροποίηση σε σύγκριση με τα ισχύοντα στη σχολική πρακτική και στα εξής δύο σημεία:

α. Η ανάγνωση του συνόλου του διαλόγου – έστω από μετάφραση– προτείνεται ως ένα μεθοδολογικό και ερμηνευτικό πλαίσιο αποτελεσματικότερης και πιο εύστοχης προσέγγισης της αρχαίας ελληνικής γραμματείας σε σύγκριση με την καθιερωμένη από το Πρόγραμμα Σπουδών πρακτικής της αποσπασματικής ανάγνωσης των αρχαίων κειμένων, τόσο από το πρωτότυπο όσο και από μετάφραση στη Μέση εκπαίδευση.

β. Με την αξιοποίηση των ΤΠΕ το σενάριο στοχεύει στη γεφύρωση της παγιωμένης στη διδακτική πράξη απόστασης ανάμεσα στη διδασκαλία του «γνωστού» κειμένου, που επιμένει στην ερμηνεία των κειμένων εν πολλοίς ακόμη και ερήμην τόσο της γλωσσικής τους μορφής όσο και της γραμματολογικής τους ταυτότητας, και τη διδασκαλία του «αγνώστου», που εξαντλείται στην ανάγνωση μικροκειμένων της αρχαίας ελληνικής γραμματείας, με πρωτεύοντα στόχο την αναγνώριση και την επαλήθευση σχεδόν αποκλειστικά γλωσσικών κανόνων της γραμματικής και του συντακτικού.

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Η χρησιμοποίηση συγκεκριμένων ΤΠΕ στο σενάριο εξυπηρετεί στόχους που αφορούν τη διαμόρφωση ταυτοτήτων τόσο για τους μαθητές όσο και για τον διδάσκοντα. Οι μαθητές, στο πλαίσιο των δραστηριοτήτων του σεναρίου, καλούνται να αναπτύξουν αυτόνομη ερευνητική δράση και να συνεργαστούν μεταξύ τους σε

ομάδες, για να προσεγγίσουν, να εμβαθύνουν και να σχολιάσουν κριτικά το αρχαίο κείμενο, με υποβοηθητική και ενισχυτική παρουσία του διδάσκοντος. Αυτοί οι στόχοι υλοποιούνται κατεξοχήν με την αναζήτηση σε ανοιχτά περιβάλλοντα ([Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα](#), [Περσέας](#)), όπου οι μαθητές εντοπίζουν απαραίτητο για τη διεξαγωγή των δραστηριοτήτων τους υλικό, το οποίο συνδυάζουν με ψηφιακούς πόρους, δημιουργημένους από τον διδάσκοντα (αποσπάσματα από τη δευτερεύουσα βιβλιογραφία σε μορφή αρχείων PDF), με στόχο την ενίσχυση και τον επαναπροσανατολισμό του σχολιασμού του κειμένου από τους μαθητές.

Οι μαθητές καλούνται, επίσης, να αξιοποιήσουν ψηφιακά εργαλεία, όπως το λογισμικό δημιουργίας εννοιολογικών χαρτών ([Spider scribe.net](#)), με τους οποίους μπορούν να αναπαραστήσουν οπτικά και να επιβεβαιώσουν την ήδη αναγνωρισμένη από τη συζήτηση που έχει προηγηθεί δομή της επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα. Επίσης, στο σενάριο αξιοποιούνται και λογισμικά στατιστικής επεξεργασίας κειμένων [Wordle](#) και [Voyant](#), με τη βοήθεια των οποίων αναδεικνύεται η λεκτική αντιστοιχία της επιχειρηματολογίας των δύο συνομιλητών και διαπιστώνεται ο «αγωνιστικός» χαρακτήρας του αρχαίου φιλοσοφικού διαλόγου (Σκουτερόπουλος, 1991: 39-40, σημ. 13).

Τέλος, μέσω των μαθημάτων της η-τάξης αξιοποιείται ο εικονικός χώρος του διαδικτύου για την ασύγχρονη επικοινωνία και συνεργασία των μαθητών μεταξύ τους και με τον διδάσκοντα.

Κείμενα

Κείμενα σχολικών εγχειριδίων

Έκφραση – Έκθεση Γ΄ Λυκείου:

- [Τα είδη των συλλογισμών](#)
- [Αξιολόγηση του επιχειρήματος](#)
- [Εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητα ενός επιχειρήματος](#)

Φιλοσοφικός Λόγος Γ΄ Λυκείου Θεωρητικής Κατεύθυνσης -

Πλάτων, «Πρωταγόρας»:

-[Ενότητα 5^η](#): «Η πολιτική αρετή ως κοινή και φυσική ιδιότητα όλων των ανθρώπων».

-[Ενότητα 6^η](#): «Η παιδευτική σημασία της τιμωρίας ως απόδειξη του διδακτού της αρετής».

Κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

Gundert, H. 1960. *Ο πλατωνικός διάλογος*. Μτφρ. Θ. Κακριδής. Θεσσαλονίκη: ανάτυπο της ΕΕΦΣΑΠΘ, τόμος Η' (1960-1963), 200-201.

Guthrie, W.K.C. 1989 [1971]. *Οι σοφιστές*. Μτφρ. Δ. Τσεκουράκης. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 319-324.

Κάλφας, Β. & Γ. Ζωγραφίδης. 2006. [«Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι»](#). *Αρχαιογνωσία και Αρχαιολογία στη Μέση Εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: ΚΕΕ / ΙΝΣ (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη) [Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα - Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]

Kerferd, G.B. 1999 [1981]. *Η σοφιστική κίνηση*. Μτφρ. Π. Φαναράς. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 203-210.

[Πλάτων, «Πρωταγόρας»](#). 2009. Μτφρ. Ηλ. Σπυρόπουλος. Θεσσαλονίκη: Ζήτρος [Μνημοσύνη: Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας – Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]

Taylor, A.E. 1990 [1978]. *Πλάτων. Ο άνθρωπος και το έργο του*. Μτφρ. Ι. Αρζόγλου. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 280-283.

[Τα αποσπάσματα των εγχειριδίων 1-2 και 4-6 που αξιοποιούνται στα Φύλλα Εργασίας, βρίσκονται συγκεντρωμένα στη [Δευτερεύουσα Βιβλιογραφία](#) του σεναρίου στα GoogleDocs].

[Πλάτων, «Πρωταγόρας» 317e-320c, 320c-324d](#). Στο *Platonis Opera*, vol. I-V. 1900-1907. Ed. J. Burnet. Oxford University Press [Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα – Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας].

Υποστηρικτικό/εκπαιδευτικό υλικό

Λογισμικό

Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας (CD-ROM). Αθήνα: Πάπυρος – Λαρούς - Μπριτάνικα.

Βίντεο

[«Το ανθρώπινο σώμα»](#), (απόσπασμα διάρκειας 9'55'') από το επεισόδιο “First Steps” του ντοκιμαντέρ “The Human Body” παραγωγής BBC, 1998). Εναλλακτικά (απόσπασμα διάρκειας 7'32'' του ίδιου επεισοδίου): [“First Steps”](#) [πηγή: YouTube].

Ιστοσελίδες

[Spiderscribe.net](#) [Ελεύθερο λογισμικό κατασκευής εννοιολογικών χαρτών]

Ηλεκτρονικός Κόμβος για την Ελληνική Γλώσσα [Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]:

Λεξικό όρων: [παραγλωσσικά ή εξωγλωσσικά στοιχεία](#).

[Internet Encyclopedia of Philosophy](#) [Διαδίκτυακή Εγκυκλοπαίδεια Φιλοσοφίας – Florida State University].

Liddell, H. G & R. Scott. 1901-1904 [1897]. [Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας](#) τ. I - IV. Μτφρ. Ξ. Μόσχος - Μ. Κωνσταντινίδης. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

[πηγή: Πανεπιστήμιο Αιγαίου – Τμήμα Μαθηματικών: Εργαστήριο Υπολογιστικών Μαθηματικών, Μαθηματικού Λογισμικού και Ψηφιακής Τυπογραφίας]

[Επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Αρχαίας Ελληνικής των H.G. Liddell & R. Scott](#)

[Movie Maker](#) [Ελεύθερο λογισμικό επεξεργασίας παρουσιάσεων, ταινιών και ήχου].

Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα [Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]:

-[Βασικό Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής](#)

-[Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής](#)

[Voyant Tools](#) [Ελεύθερο λογισμικό δημιουργίας συννεφολέξων]

[Wordle](#) [Ελεύθερο λογισμικό δημιουργίας συννεφολέξων]

Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα [Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας]:

Μνημοσύνη – Ψηφιακή Βιβλιοθήκη της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας:

[Συμφραστικός Πίνακας](#) της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας.

Διδακτική πορεία / στάδια / φάσεις

Η εφαρμογή του προκείμενου σεναρίου προτείνεται χρονικά μετά τη διδασκαλία των σχετικών ενότητων του διδακτικού εγχειριδίου (Ενότητες [5](#), [6](#) και [7](#)) και αφού οι μαθητές έχουν εξοικειωθεί με το κείμενο σε όλα τα επίπεδα: γλωσσικό, μεταφραστικό και ερμηνευτικό, και αυτό τόσο για λόγους οικονομίας χρόνου όσο και για να μπορεί να ακολουθηθεί αποτελεσματικότερα ο κατά βάση ερευνητικός προσανατολισμός του σεναρίου.

Το σενάριο εξελίσσεται στις εξής πέντε φάσεις:

A' Φάση (1 διδακτική ώρα στην τάξη)

Κατά τη φάση αυτή, η οποία υλοποιείται μέσα στην τάξη, γίνεται εισαγωγή των μαθητών στο θέμα του σεναρίου και στα ζητούμενα των επιμέρους δραστηριοτήτων, και η ενημέρωσή τους ως προς τις οργανωτικές λεπτομέρειες του σεναρίου (διάρκειας 15'). Στη συνέχεια, με την προβολή αποσπάσματος από το ντοκιμαντέρ [«Το ανθρώπινο σώμα»](#), (παραγωγής BBC, 1998), δίνεται ένα πρώτο έναυσμα για προβληματισμό σε σχέση με το κεντρικό ερώτημα του πλατωνικού διαλόγου, δηλαδή το διδακτό της αρετής. Ακολουθεί, τέλος, ελεύθερος διάλογος (διάρκειας 20'), όπου επισημαίνονται:

- Η διαχρονικότητα των ερωτημάτων που έθεσαν οι εκπρόσωποι της σοφιστικής κίνησης κατά την κλασική εποχή.
- Η σύνδεση των ερωτημάτων αυτών με την ιστορική πραγματικότητα και τις κοινωνικές και πολιτικές ανάγκες της εποχής που τα γέννησε.
- Η δυνατότητα διεπιστημονικής προσέγγισης των ίδιων ερωτημάτων στη σύγχρονη εποχή, εφόσον δεν αποτελούν απλώς ακαδημαϊκού τύπου φιλοσοφικά ερωτήματα.
- *B' Φάση*
- (1^ο στάδιο: εξ αποστάσεως, δύο ημέρες / 2^ο στάδιο: εξ αποστάσεως, δύο ημέρες / 3^ο στάδιο: στην τάξη, μία διδακτική ώρα / 4^ο στάδιο: εξ αποστάσεως μία

ημέρα και στην τάξη μία διδακτική ώρα. Συνολικά: πέντε ημέρες και δύο διδακτικές ώρες).

- Η δεύτερη φάση του σεναρίου εξελίσσεται σε τέσσερα επιμέρους στάδια με αντίστοιχες δραστηριότητες και υλοποιείται στο πλαίσιο της στρατηγικής συνεργασίας “Group Puzzle” (Aronson, 2000).

1^ο στάδιο (εξ αποστάσεως: 2 μέρες)

Σύμφωνα με τη συγκεκριμένη στρατηγική συνεργασίας, οι μαθητές χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες, που ονομάζονται αρχικές ομάδες και αναλαμβάνουν την επεξεργασία ξεχωριστών Φύλλων Εργασίας (Φ.Ε.). Στις τέσσερις ομάδες (Α, Β, Γ, Δ), δίνονται από τον διδάσκοντα τα Φύλλα Εργασίας αυτής της φάσης. Κάθε μαθητής στο εσωτερικό των αρχικών αυτών ομάδων επιλέγει ένα από τα τέσσερα Φύλλα Εργασίας ([ΦΕ.1Α](#), [ΦΕ.1Β](#), [ΦΕ.1Γ](#), [ΦΕ.1Δ](#)). Αφού ο διδάσκων παράσχει τις αναγκαίες οδηγίες, διευκρινίσεις κλπ. σχετικά με τα ζητούμενα των Φύλλων Εργασίας, ο κάθε μαθητής επεξεργάζεται ατομικά στο σπίτι τα ζητούμενα του Φύλλου Εργασίας που έχει αναλάβει (δύο μέρες) και προετοιμάζεται έτσι για το επόμενο στάδιο.

2^ο στάδιο (εξ αποστάσεως: 2 μέρες)

Κατά το στάδιο αυτό σχηματίζονται καινούργιες ομάδες εργασίας με βάση το Φύλλο Εργασίας ([ΦΕ.1Α](#), [ΦΕ.1Β](#), [ΦΕ.1Γ](#), [ΦΕ.1Δ](#)) που επέλεξε ο κάθε μαθητής. Οι ομάδες αυτές θα μπορούσαν να ονομαστούν ομάδες ειδικών, αφού επεξεργάζονται το ίδιο Φύλλο Εργασίας. Οι ομάδες ειδικών συνεργάζονται εξ αποστάσεως αρχικά στο σπίτι (για δύο μέρες): ανταλλάσσουν απόψεις σε έγγραφο Google (GoogleDoc), και σχολιάζουν τα αποσπάσματα τα οποία έχουν ήδη μελετήσει ατομικά στο προηγούμενο 1^ο στάδιο. Ο διδάσκων ελέγχει την πρόοδο του σχολιασμού του κειμένου εκτιμώντας την ευστοχία, την αστοχία ή την απορία του σχολιασμού και δίνει σε ένα δεύτερο χρόνο αποσπάσματα της [δευτερεύουσας βιβλιογραφίας](#), που βρίσκονται τοποθετημένα στο ιστολόγιο του μαθήματος, έτσι ώστε να επαναπροσανατολίσει, ενδεχομένως και να εμπλουτίσει, την έρευνα των μαθητών

σχετικά με τα ζητούμενα των δραστηριοτήτων.

3^ο στάδιο (1 διδακτική ώρα στην τάξη)

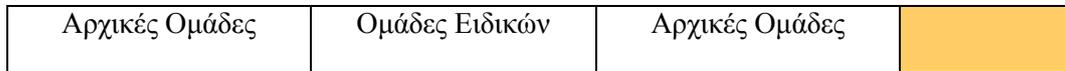
Στη φάση αυτή επανασυστήνονται στην τάξη οι αρχικές ομάδες εργασίας. Τα τέσσερα Φύλλα Εργασίας συζητιούνται διαδοχικά σε καθεμία από τις αρχικές ομάδες. Εκεί κάθε μαθητής παρουσιάζει τα πορίσματα στα οποία κατέληξε η ομάδα ειδικών, όπου ανήκε. Η συζήτηση στην αρχική ομάδα έχει ως στόχο την ενημέρωση και την ανατροφοδότηση με διευκρινιστικές ερωτήσεις, σχόλια και παρατηρήσεις από τα υπόλοιπα μέλη των αρχικών ομάδων.

4^ο στάδιο (εξ αποστάσεως: 1 μέρα και 1 διδακτική ώρα)

Στην τελευταία φάση οι ομάδες ειδικών, οι οποίες έχουν εκμεταλλευτεί την ανατροφοδότηση από τις αρχικές ομάδες του 3^{ου} σταδίου, συνεργάζονται αρχικά εξ αποστάσεως και πάλι μέσω εγγράφων Google (μία ημέρα), εμπλουτίζουν τα πορίσματά τους και τα οργανώνουν: α) σε ένα σύντομο δοκίμιο σε μορφή εγγράφου Word, το οποίο απαντά στα ερωτήματα κάθε Φύλλου Εργασίας ξεχωριστά και β) σε μορφή παρουσίασης PowerPoint, η οποία ακολουθεί στην ολομέλεια της τάξης. Κατά τη διάρκεια της παρουσίασης, αναπτύσσεται και η σχετική συζήτηση (μία διδακτική ώρα).

Το σχήμα συνεργασίας της τάξης κατά τη φάση αυτή μπορεί να απεικονιστεί με τον εξής τρόπο:

1 ^ο στάδιο				2 ^ο στάδιο				3 ^ο στάδιο				4 ^ο στάδιο
Θέματα				A	B	Γ	Δ	Θέματα				Ολομέλεια τάξης
1	2	3	4	1,5,9,13				1	2	3	4	
5	6	7	8	2,6,10,14				5	6	7	8	
9	10	11	12	3,7,11,15				9	10	11	12	
13	14	15	16	4,8,12,16				13	14	15	16	

Εικόνα 1: Στρατηγική συνεργασίας “Group Puzzle” (Aronson, 2000)

Η στρατηγική αυτή έχει προκριθεί, έτσι ώστε οι τρεις από τις τέσσερις ομάδες μαθητών να μπορέσουν να χειριστούν ένα σχετικά εκτεταμένο και δυσθεώρητο φιλοσοφικό κείμενο στο σύνολό του: αρχικά, μοιράζοντάς το σε τρία τμήματα τα οποία επεξεργάζονται οι ομάδες ειδικών και, στη συνέχεια, παρουσιάζοντας τα σχετικά πορίσματά τους στις αρχικές ομάδες αλλά και στην ολομέλεια. Έτσι, το σύνολο της τάξης με τη συζήτηση και τις παρουσιάσεις αποκτά μια κατά το δυνατό συνολική εποπτεία του διαλόγου. Η πρώτη ομάδα διερευνά παράλληλα το λεξικό μόρφημα *σοφ-* στο σύνολο του διαλόγου, με στόχο να ενισχύσει τα δεδομένα της συζήτησης για τις τρεις άλλες ομάδες: τα δύο ουσιαστικά, «σοφιστής» και «σοφία», και το επίθετο «σοφός», που προκύπτουν ως παράγωγα από την αναζήτηση αυτή, λειτουργούν ως δείκτες για την εξέλιξη της συζήτησης, καθώς ορίζουν το αρχικό ερώτημα του διαλόγου σχετικά με το αντικείμενο της διδασκαλίας των σοφιστών, όπως επίσης και τη στάση του Σωκράτη απέναντι στον Πρωταγόρα. Πιο συγκεκριμένα:

Κατά τη φάση αυτή, η ομάδα Α ([ΦΕ.1Α](#)) αναλαμβάνει να παρουσιάσει το ιστορικό και κοινωνικό πλαίσιο όπου εμφανίζεται η σοφιστική κίνηση και, έτσι, να πλαισιώσει τη γενικότερη συζήτηση και την έρευνα του σεναρίου που θα ακολουθήσει. Στη στόχευση της παρουσίασης αυτής είναι η ανάδειξη των εξής σημείων:

- Η σύνδεση της εμφάνισης και της δράσης των σοφιστών με τις κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές στην Αθήνα του 5^{ου} αιώνα.
- Η ανάγκη για παιδεία που θα ανταποκρινόταν στις απαιτήσεις συμμετοχής στους δημοκρατικούς θεσμούς του υπό εξέλιξη δημοκρατικού πολιτεύματος (πολιτικοί, δικαστικοί θεσμοί, δημόσιες εκδηλώσεις της πόλης).

- Η συσχέτιση της «παιδείας της πράξης» που επαγγέλλονται οι εκπρόσωποι της σοφιστικής κίνησης με την εμφάνιση στον χώρο της φιλοσοφίας της ηθικής, που θέτει σε δεύτερη μοίρα τη συζήτηση των κοσμολογικών ερωτημάτων της προσωκρατικής φιλοσοφίας.
- Η αντιφατική, πολλές φορές, αντιμετώπιση που γνωρίζει η σοφιστική κίνηση στην Αθήνα, με φανατικούς υποστηρικτές αλλά και πολεμίους.
- Η διαμόρφωση της εικόνας των σοφιστών και της σοφιστικής κίνησης κατά τον 5^ο και 4^ο αιώνα από τους αντιπάλους της (Πλάτων, Ξενοφώντας, Αριστοφάνης, Αριστοτέλης) και η εξαιρετικά αποσπασματική και, στο μεγαλύτερο ποσοστό της, έμμεση παράδοση των ιδεών και των απόψεων των σοφιστών (Guthrie, 1991: 75-79).

Ως δεύτερη δραστηριότητα της ομάδας αυτής προβλέπεται ο έλεγχος της χρησιμοποίησης στον διάλογο - κυρίως από τον Σωκράτη - των ομόρριζων όρων «σοφία», «σοφός», «σοφιστής», προκειμένου να χαρακτηριστεί ο Πρωταγόρας και η δραστηριότητα των σοφιστών. Η αναζήτηση του λήμματος στον διάλογο αποφέρει συνολικά ενενήντα τέσσερα (94) αποτελέσματα. Από αυτά τα είκοσι επτά (27) αποτελέσματα αφορούν το λήμμα «σοφία» και τα τρία (3) το λήμμα «φιλοσοφία». Η χρήση του λήμματος «σοφία» αφορά, στο σύνολό της σχεδόν, την έννοια της σοφίας ως ηθικής αρετής στη συζήτηση σχετικά με την ενότητα των αρετών και, επομένως, δεν είναι αξιοποιήσιμο στην κατεύθυνση που υποδεικνύει η δραστηριότητα αυτή.⁴

Το λήμμα «σοφιστής» απαντά στον διάλογο συνολικά είκοσι εννέα (29) φορές. Από αυτές οι μισές περίπου απαντούν στο εισαγωγικό τμήμα του διαλόγου (311e - 315a), όπου ο Σωκράτης συζητά με τον νεαρό Ιπποκράτη σχετικά με το περιεχόμενο του όρου «σοφιστής» και τον ακριβή ορισμό του αντικειμένου της σοφιστικής

⁴ Μόνο στην παρέκβαση του Σωκράτη σχετικά με τη Σπάρτη (342c - 343c) χρησιμοποιούνται τα λήμματα «σοφία» και «φιλοσοφία» με την κοινότερή τους σημασία στο πλαίσιο μιας «παράστασης», με την οποία, καταφανώς ειρωνικά, επαινεί τη Σπάρτη σχετικά με την παράδοσή της στην άσκηση της φιλοσοφίας, παράδοση όμως την οποία επιμελώς συγκαλύπτει. (Βλαστός, 1993: 210-214).

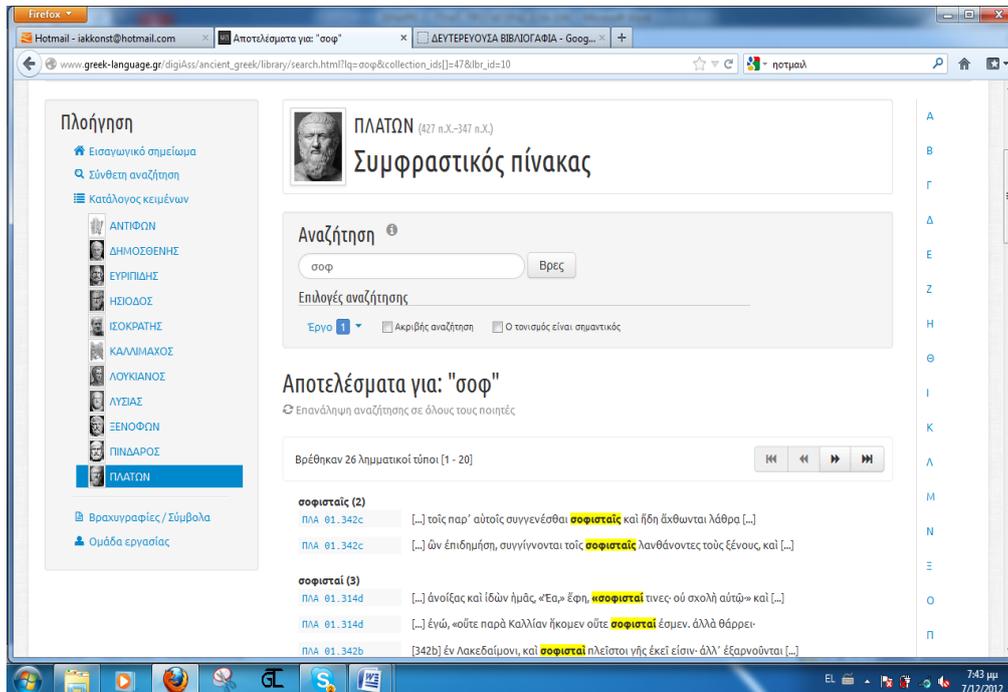
διδασκαλίας. Ακολουθεί η «ιστορική» παρέκβαση του Πρωταγόρα (316d - 318d) σχετικά με την προϊστορία της σοφιστικής κίνησης και η αντιπαραβολή της δικής του τακτικής να δηλώνει με θάρρος την ιδιότητά του με την τακτική των προκατόχων του. Τέλος, τέσσερις (4) αναφορές του όρου χρησιμοποιούνται από τον Σωκράτη για τον χαρακτηρισμό των Λακεδαιμόνιων σοφών (342b - 342c). Στο 349a ο Σωκράτης, θέλοντας να επανεκκινήσει τη φιλοσοφική συζήτηση, προβαίνει σε μια περιληπτική σύσταση του Πρωταγόρα ως διάσημου σοφιστή, επαναλαμβάνοντας τις πληροφορίες που έδωσε πιο πριν ο ίδιος ο Πρωταγόρας για τον εαυτό του (316d - 318d), με ιδιαίτερη έμφαση στις διδακτικές του ικανότητες και τον επαγγελματισμό του. Η τελευταία αναφορά γίνεται στο 357e, όπου ο Σωκράτης εξ ονόματος της ομήγουρης απαντά σε υποθετικές ερωτήσεις της κοινής γνώμης, των πολλών. Η χρησιμοποίηση του όρου είναι στο σημείο αυτό μάλλον ουδέτερη, αν και τα συμφραζόμενα που αφορούν το έργο των σοφιστών εμπεριέχουν σαφώς ειρωνεία.

Το επίθετο «σοφός» είναι αυτό που παρουσιάζει το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, καθώς από τις συνολικά τριάντα δύο (32) φορές που απαντά στον διάλογο, αποδίδεται στον Πρωταγόρα οκτώ (8) φορές, μία φορά αποδίδεται στον Ιππία (337c), μία στον Πρόδικο (στο 315e σε έναν εμφανώς ειρωνικό υπερθετικό «πάσσοφος»), και μία φορά αποτελεί συλλογικό χαρακτηρισμό και των τριών σοφιστών (314c). Από τη μελέτη αυτών των περιπτώσεων προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα:

- Ο χαρακτηρισμός αυτός αποδίδεται στον Πρωταγόρα κατά την εισαγωγική συζήτηση του Σωκράτη με τον Ιπποκράτη ως το κύριο χαρακτηριστικό του σοφιστή και προκαταβάλλει την εικόνα του, αφού το επίθετο συνδέεται στενά με την επαγγελματική δραστηριότητα των σοφιστών ως δασκάλων της σοφίας (Guthrie, 1991: 55 κ.ε., Kerferd, 1999: 42 κ.ε., Σκουτερόπουλος, 1991: 52 σημ. 6).
- Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, ο τονισμός της σοφίας του Πρωταγόρα ενέχει πάντοτε μια περισσότερο ή λιγότερο συγκαλυμμένη ειρωνεία, με στόχο την αμφισβήτησή της μέσω της διαλεκτικής συζήτησης (Σπυρόπουλος, 1985: 37),

η αμφισβήτηση αυτή, όμως, δεν φτάνει ποτέ σε μια καθολική υπονόμηση της εικόνας του σοφιστή.

Εικόνα 2: Αποτελέσματα αναζήτησης του λεξικού μορφήματος σοφ- στον «Πρωταγόρα»

Στο πλαίσιο του ίδιου Φύλλου Εργασίας ([ΦΕ.1Β](#), [ΦΕ.1Γ](#), [ΦΕ.1Δ](#)), οι υπόλοιπες ομάδες μοιράζονται τον διάλογο και ελέγχουν τη στάση και τις αντιδράσεις του Σωκράτη απέναντι στον Πρωταγόρα, καθώς και τις αντιδράσεις των υπόλοιπων παρευρισκομένων, με απώτερο στόχο την περιγραφή, αρχικά, του κλίματος που επικρατεί στον διάλογο και, στη συνέχεια, κάποιες πιο ουσιαστικές παρατηρήσεις σχετικά με τη στάση του Σωκράτη απέναντι στον Πρωταγόρα. Ο έλεγχος αυτός γίνεται βάσει της μελέτης στοιχείων τόσο γλωσσικών, όσο και [εξωγλωσσικών](#) (όπως οι ταυτότητες των γλωσσικών υποκειμένων και η ιεραρχία τους, οι κινήσεις, οι μορφασμοί, οι χειρονομίες, η έκφραση του προσώπου, η ψυχική διάθεση, οι συναισθηματικές αντιδράσεις κλπ.), και παραγλωσσικών (επιτονισμός, παύσεις, προφορά, ένταση φωνής). Η δυσκολία εντοπισμού τέτοιων στοιχείων σε ένα γραπτό κείμενο είναι αδιαμφισβήτητη, ωστόσο, στον συγκεκριμένο πλατωνικό διάλογο είναι

όχι λίγα τα παραδείγματα που μπορούν να τεκμηριώσουν την απάντηση των μαθητών σε αυτήν την δραστηριότητα. Ενδεικτικά αναφέρονται τα εξής παραδείγματα:

- Παράδειγμα επιτονισμού:

Στο 325b ο Πρωταγόρας επιχειρηματολογεί, για να απαντήσει στο δεύτερο από τα επιχειρήματα του Σωκράτη σχετικά με τη δυνατότητα διδασκαλίας της πολιτικής αρετής. Το επιχειρήματά του παίρνει μορφή πιθανολογική και διατυπώνεται με μια συνέχεια πολλαπλών υποθετικών προτάσεων, που τονίζουν τη σπουδαιότητα της πολιτικής αρετής, ενώ ο μακροπερίοδος λόγος εκβάλλει σε μια απόδοση που διατυπώνεται τόσο σύντομα, ώστε η ασυμμετρία μεταξύ υπόθεσης και απόδοσης να τονίσει την παραδοξότητα του συμπεράσματος (Τσέλικας, 2010). Είναι προφανές ότι η επιτόνηση στην εκφορά του λόγου στο σημείο αυτό αντανακλά την αυτοπεποίθηση του Πρωταγόρα για την αποτελεσματικότητα της επιχειρηματολογίας του:

324e - 325b: *εἰ μὲν γὰρ ἔστιν, καὶ τοῦτο ἔστιν τὸ ἐν οὐ τεκτονικὴ οὐδὲ χαλκεία οὐδὲ κεραμεία ἀλλὰ δικαιοσύνη καὶ σωφροσύνη καὶ τὸ ὄσιον εἶναι, καὶ συλλήβδην ἐν αὐτὸ προσαγορεύω εἶναι ἀνδρὸς ἀρετὴν εἰ τοῦτ' ἔστιν οὗ δεῖ πάντας μετέχειν καὶ μετὰ τούτου πάντ' ἄνδρα, ἐάν τι καὶ ἄλλο βούληται μανθάνειν ἢ πράττειν, οὕτω πράττειν, ἄνευ δὲ τούτου μή, ἢ τὸν μὴ μετέχοντα καὶ διδάσκειν καὶ κολάζειν καὶ παῖδα καὶ ἄνδρα καὶ γυναῖκα, ἕωσπερ ἂν κολαζόμενος βελτίων γένηται, ὅς δ' ἂν μὴ ὑπακούῃ κολαζόμενος καὶ διδασκόμενος, ὡς ἀνίατον ὄντα τοῦτον ἐκβάλλειν ἐκ τῶν πόλεων ἢ ἀποκτείνειν εἰ οὕτω μὲν ἔχει, οὕτω δ' αὐτοῦ πεφυκότος οἱ ἀγαθοὶ ἄνδρες εἰ τὰ μὲν ἄλλα διδάσκονται τοὺς ὑεῖς, τοῦτο δὲ μή, σκέψαι ὡς θαυμασίως γίνονται οἱ ἀγαθοί.*

- Παραδείγματα σχολιασμού της ψυχικής διάθεσης και της σιωπής:

Σε κρίσιμα για την εξέλιξη του διαλόγου σημεία, ο Σωκράτης περιγράφει σε πλάγιο λόγο τη συναισθηματική κατάσταση του αντιπάλου του, ταυτόχρονα όμως στο τρίτο και τέταρτο παράδειγμα απευθύνεται προς τον ίδιο τον Πρωταγόρα και σχολιάζει τη στάση του και σε ευθύ λόγο:

333e Καί μοι ἐδόκει ὁ Πρωταγόρας ἤδη τετραχύνθαι τε καὶ ἀγωνιᾶν καὶ παρατετάσθαι πρὸς τὸ ἀποκρίνεσθαι· ἐπειδὴ οὖν ἐώρων αὐτὸν οὕτως ἔχοντα, εὐλαβούμενος ἡρέμα ἡρόμην.

335a - 335c ὦ Σώκρατες, ἔφη, ἐγὼ πολλοῖς ἤδη εἰς ἀγῶνα λόγων ἀφικόμην ἀνθρώποις, καὶ εἰ τοῦτο ἐποίουν ὃ σὺ κελεύεις, ὡς ὁ ἀντιλέγων ἐκέλευέν με διαλέγεσθαι, οὕτω διελεγόμην, οὐδενὸς ἂν βελτίων ἐφαινόμην οὐδ' ἂν ἐγένετο Πρωταγόρου ὄνομα ἐν τοῖς ἔλλησιν. Καὶ ἐγὼ ἔγνων γὰρ ὅτι οὐκ ἤρρεσεν αὐτὸς αὐτῷ ταῖς ἀποκρίσεις ταῖς ἔμπροσθεν, καὶ ὅτι οὐκ ἐθελήσοι ἐκὼν εἶναι ἀποκρινόμενος διαλέγεσθαι ἠγησάμενος οὐκέτι ἐμὸν ἔργον εἶναι παρεῖναι ἐν ταῖς συνουσίαις, Ἀλλὰ τοι, ἔφην, ὦ Πρωταγόρα, οὐδ' ἐγὼ λιπαρῶς ἔχω παρὰ τὰ σοὶ δοκοῦντα τὴν συνουσίαν ἡμῖν γίνεσθαι, ἀλλ' ἐπειδὴ σὺ βούλη διαλέγεσθαι ὡς ἐγὼ δύναμαι ἔπεσθαι, τότε σοι διαλέξομαι.

348b - 348c Λέγοντος οὖν ἐμοῦ ταῦτα καὶ τοιαῦτα ἄλλα οὐδὲν ἀπεσάφει ὁ Πρωταγόρας ὁπότερα ποιήσοι. εἶπεν οὖν ὁ Ἀλκιβιάδης πρὸς τὸν Καλλίαν βλέψας, ὦ Καλλία, δοκεῖ σοι, ἔφη, καὶ νῦν καλῶς Πρωταγόρας ποιεῖν, οὐκ ἐθέλων εἴτε δώσει λόγον εἴτε μὴ διασαφεῖν; ἐμοὶ γὰρ οὐ δοκεῖ· ἀλλ' ἤτοι διαλεγέσθω ἢ εἰπέτω ὅτι οὐκ ἐθέλει διαλέγεσθαι, ἵνα τούτῳ μὲν ταῦτα συνειδῶμεν, Σωκράτης δὲ ἄλλῳ τῷ διαλέγεται ἢ ἄλλος ὅστις ἂν βούληται ἄλλῳ. Καὶ ὁ Πρωταγόρας αἰσχυνοθεῖς, ὡς γέ μοι ἔδοξεν, τοῦ τε Ἀλκιβιάδου ταῦτα λέγοντος καὶ τοῦ Καλλίου δεομένου καὶ τῶν ἄλλων σχεδόν τι τῶν παρόντων, μόγις προυτράπετο εἰς τὸ διαλέγεσθαι καὶ ἐκέλευεν ἐρωτᾶν αὐτὸν ὡς ἀποκρινόμενος.

360c - 360e Οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀμαθία δειλία ἂν εἴη; Ἐπένευσε. Ἀλλὰ μὴν, ἦν δ' ἐγὼ, ἐναντίον ἀνδρεία δειλία. ἔφη. Οὐκοῦν ἢ τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν σοφία ἐναντία τῇ τούτων ἀμαθία ἐστίν; Καὶ ἐνταῦθα ἔτι ἐπένευσεν. Ἡ δὲ τούτων ἀμαθία δειλία; Πάνυ μόγις ἐνταῦθα ἐπένευσεν. Ἡ σοφία ἄρα τῶν δεινῶν καὶ μὴ δεινῶν ἀνδρεία ἐστίν, ἐναντία οὕσα τῇ τούτων ἀμαθία; Οὐκέτι ἐνταῦθα οὐτ' ἐπινεῦσαι ἠθέλησεν εἰσὶν τε. Καὶ ἐγὼ εἶπον· Τί

δή, ὃ Πρωταγόρα, οὔτε σὺ φηῖς ἂ ἐρωτῶ οὔτε ἀπόφης; Αὐτός, ἔφη, πέρανον. ἔν γ', ἔφην ἐγώ, μόνον ἐρόμενος ἔτι σέ, εἴ σοι ὥσπερ τὸ πρῶτον ἔτι δοκοῦσιν εἶναι τινες ἄνθρωποι ἀμαθέστατοι μὲν, ἀνδρειότατοι δέ. Φιλονικεῖν μοι, ἔφη, δοκεῖς, ὃ Σώκρατες, τὸ ἐμὲ εἶναι τὸν ἀποκρινόμενον· χαριοῦμαι οὖν σοι, καὶ λέγω ὅτι ἐκ τῶν ὁμολογημένων ἀδύνατόν μοι δοκεῖ εἶναι.

- Παραδείγματα σχολιασμοῦ της ταυτότητας και των ιεραρχικῶν σχέσεων ανάμεσα στους συνομιλητές:

Στο πρώτο από τα δύο παραδείγματα, το οποίο βρίσκεται στην αρχή σχεδόν της συζήτησης, ο Σωκράτης σε συγκρατημένο ακόμη τόνο περιγράφει με μάλλον αντικειμενικό τρόπο την προσωπικότητα του Πρωταγόρα, τονίζοντας κυρίως την εμπειρία του αλλά και την προσωπική, πρωτότυπη σκέψη του σοφιστή. Ο ίδιος ο Πρωταγόρας, αποδεχόμενος προφανώς την περιγραφή του Σωκράτη, προσθέτει στην εικόνα του το χαρακτηριστικό της πρεσβύτητας, που υπαινίσσεται τη σοφία του απέναντι σε ένα νεότερο ηλικιακά και, ασφαλώς, πιο άπειρο ακροατήριο. Στο δεύτερο παράδειγμα, ο Σωκράτης ανακεφαλαιώνει περιληπτικά την εικόνα του Πρωταγόρα ως επαγγελματία σοφιστή, την οποία είχε αναπτύξει ο ίδιος ο Πρωταγόρας στο 316c - 317c. Με την επανασύσταση αυτή, ο Σωκράτης επιχειρεί να επαναφέρει τη συζήτηση στο κεντρικό της ζητούμενο, τον ορισμό της αρετής, αποκαθιστώντας πρώτα την ιεραρχική σχέση ανάμεσα στον ίδιο και τον συνομιλητή του, σχέση που έχει διαταραχθεί στην προηγούμενη συζήτηση, κατά την οποία ο Πρωταγόρας έχει έρθει σε δύσκολη θέση (348c):

320b - 320c ἐπειδὴ δέ σου ἀκούω ταῦτα λέγοντος, κάμπτομαι καὶ οἶμαί τί σε λέγειν διὰ τὸ ἠγεῖσθαί σε πολλῶν μὲν ἔμπειρον γεγονέναι, πολλὰ δὲ μεμαθηκέναί, τὰ δὲ αὐτὸν ἐζηυρηκέναί. εἰ οὖν ἔχεις ἐναργέστερον ἡμῖν ἐπιδείξαι ὡς διδακτόν ἐστιν ἡ ἀρετὴ, μὴ φθονήσης ἀλλ' ἐπίδειξον. Ἄλλ', ὃ Σώκρατες, ἔφη, οὐ φθονήσω· ἀλλὰ πότερον ὑμῖν, ὡς πρεσβύτερος νεωτέροις, μῦθον λέγων ἐπιδείξω ἢ λόγῳ διεξελθῶν;

348d - 349a ὥσπερ καὶ ἐγὼ ἔνεκα τούτου σοὶ ἡδέως διαλέγομαι μᾶλλον ἢ ἄλλω τινί, ἡγούμενός σε βέλτιστ' ἂν ἐπισκέψασθαι καὶ περὶ τῶν ἄλλων περὶ ὧν εἰκὸς σκοπεῖσθαι τὸν ἐπιεικῆ, καὶ δὴ καὶ περὶ ἀρετῆς. τίνα γὰρ ἄλλον ἢ σέ; ὅς γε οὐ μόνον αὐτὸς οἶει καλὸς κάγαθός εἶναι, ὥσπερ τινὲς ἄλλοι αὐτοὶ μὲν ἐπιεικεῖς εἰσιν, ἄλλους δὲ οὐ δύνανται ποιεῖν· σὺ δὲ καὶ αὐτὸς ἀγαθὸς εἶ καὶ ἄλλους οἷός τ' εἶ ποιεῖν ἀγαθούς, καὶ οὕτω πεπίστευκας σαυτῷ, ὥστε καὶ ἄλλων ταύτην τὴν τέχνην ἀποκρυπτομένων σὺ γ' ἀναφανδὸν σεαυτὸν ὑποκηρυζάμενος εἰς πάντας τοὺς Ἕλληνας, σοφιστὴν ἐπονομάσας σεαυτὸν, ἀπέφηνας παιδεύσεως καὶ ἀρετῆς διδάσκαλον, πρῶτος τούτου μισθὸν ἀξιώσας ἄρνησθαι. πῶς οὖν οὐ σὲ χρῆν παρακαλεῖν ἐπὶ τὴν τούτων σκέψιν καὶ ἐρωτᾶν καὶ ἀνακοινοῦσθαι; οὐκ ἔσθ' ὅπως οὔ.

Ὅσον αφορά το κλίμα του διαλόγου, οι μαθητές καλούνται να παρατηρήσουν τις αντιδράσεις των δευτερευόντων προσώπων του διαλόγου, τα οποία παρακολουθούν με ακούραστη προσοχή τη συνομιλία Σωκράτη και Πρωταγόρα, επευφημούν τις επιτυχημένες απαντήσεις των δύο βασικών συνομιλητών και προτρέπουν στα κρίσιμα σημεία για τη συνέχιση του διαλόγου (π.χ. 335c - 338d). Έτσι, αβίαστα προκύπτει το συμπέρασμα ότι πρόκειται για ένα καλλιεργημένο κοινό που η πνευματικότητά του λειτουργεί ως κίνητρο για την εκκίνηση και την εξέλιξη της διαλεκτικής αντιπαράθεσης (Σπυρόπουλος, 1985: 33-34).

Οι μαθητές επισημαίνουν, επίσης, μια σειρά διαβαθμισμένων αντιδράσεων του Σωκράτη στις απαντήσεις του Πρωταγόρα, οι οποίες αντανάκλουν τη στάση και τις αντιδράσεις και του ίδιου του Πρωταγόρα στα διάφορα στάδια εξέλιξης του διαλόγου. Οι αντιδράσεις αυτές του Σωκράτη παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον: α) γιατί παρουσιάζουν ιδιαίτερη ποικιλία και εκτείνονται από την επίδειξη ενός ειλικρινούς σεβασμού απέναντι στην ώριμη προσωπικότητα του αντιπάλου του (338b-e), ως τον ειρωνικό ενθουσιασμό (328d), την ειρωνική αναγνώριση της «νίκης» του αντιπάλου (339e) και την ικανοποίηση από το γκρέμισμα της αυτάρεσκης αυτοπεποίθησης που επιδεικνύει ο Πρωταγόρας σε διάφορα σημεία του

διαλόγου (π.χ. στο 335a) και β) γιατί στον διάλογο μπορεί κανείς να διακρίνει μια σχεδόν συστηματική παρατήρηση και περιγραφή από τη μεριά του Σωκράτη των αντιδράσεων του Πρωταγόρα και ειδικά της άβολης θέσης στην οποία περιέρχεται ο σοφιστής ήδη από τη μέση του διαλόγου και κυρίως προς το τέλος του, όταν αναγκάζεται να παραδεχτεί μαζί με τον Σωκράτη ότι οι αρχικές θέσεις τους σχετικά με το διδακτό της αρετής έχουν ειρωνικά αντιστραφεί. Από την άλλη μεριά, οι απαντήσεις του Πρωταγόρα, τουλάχιστον στο πρώτο μισό του διαλόγου, ακόμη και όταν ο Σωκράτης αρχίζει τη διαλεκτική συζήτηση για την ενότητα των αρετών (329c - 334c), δημιουργούν την αίσθηση μιας σχετικά επιτυχημένης αντιμετώπισης των «επιθέσεων» του πρώτου και μιας ισορροπίας στη «μάχη των εντυπώσεων» ανάμεσα στους δύο συνομιλητές (Νεχαμάς, 2001: 67).

Η πρώτη και δεύτερη φάση αυτή του σεναρίου δεν ευοδώθηκε κατά την εφαρμογή. Τα παιδιά αρνήθηκαν λόγω φόρτου εργασίας τόσο να ασχοληθούν στο σπίτι με εξωδιδασκτικές δραστηριότητες όσο και να διαβάσουν κείμενα τα οποία δεν αφορούν στις εξεταστικές απαιτήσεις. Για αυτό το λόγο θεωρήθηκε καλό από τον εκπαιδευτικό να γίνει συζήτηση πάνω στα θέματα που τίθενται προς διερεύνηση σ' αυτές τις φάσεις με την καθοδήγηση και την έκθεση των πληροφοριών εκ μέρους του διδάσκοντος.

Γ' Φάση (εργαστήριο πληροφορικής: 1 διδακτική ώρα / εξ αποστάσεως: 1 μέρα / στην τάξη: 1 διδακτική ώρα)

Οι δραστηριότητες της φάσης αυτής αρθρώνονται σε τρία στάδια:

1^ο στάδιο (εξ αποστάσεως: 1 μέρα)

Στο στάδιο αυτό, οι μαθητές των τεσσάρων ομάδων συνεργάζονται σε έγγραφα GoogleDocs, ανταλλάσσοντας σκέψεις και διαμορφώνοντας τις απόψεις τους σχετικά με την επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα, σύμφωνα με τα ζητούμενα των Φύλλων Εργασίας ([ΦΕ.2Α](#), [ΦΕ.2Β](#), [ΦΕ.2Γ](#), [ΦΕ.2Δ](#)).

2^ο στάδιο (εργαστήριο πληροφορικής: 1 διδακτική ώρα)

Στο επόμενο μάθημα, η εξ αποστάσεως συζήτηση συνεχίζεται στο εργαστήριο της

Πληροφορικής στην ολομέλεια της τάξης. Από την ανατροφοδότηση που προκύπτει, οι επιμέρους ομάδες καταλήγουν στα τελικά τους συμπεράσματα και, στη συνέχεια, προετοιμάζουν με τη χρησιμοποίηση των σχετικών λογισμικών τα ζητούμενα των Φύλλων Εργασίας.

3^ο στάδιο (στην τάξη: 1 διδακτική ώρα)

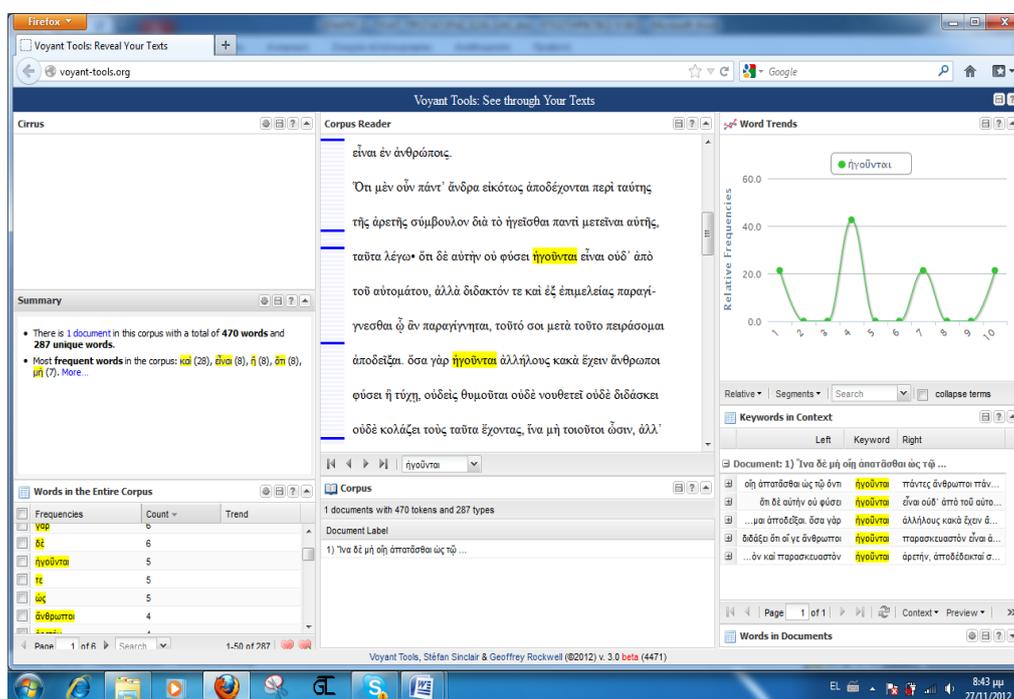
Στην τάξη γίνεται η παρουσίαση των τελικών συμπερασμάτων και των τελικών εννοιολογικών χαρτών με τους οποίους απεικονίζεται οπτικά η συλλογιστική πορεία των επιχειρημάτων του Πρωταγόρα. Πιο συγκεκριμένα:

Στο πλαίσιο του [Φύλλου Εργασίας 2Α](#), η πρώτη ομάδα ελέγχει τη χρήση των δοξαστικών ρημάτων στην επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα. Ελέγχεται, καταρχάς, στατιστικά και απεικονίζεται οπτικά η χρήση τους με τη βοήθεια του σχετικού λογισμικού. Η συστηματική χρησιμοποίησή τους από τη μεριά του Πρωταγόρα ισοδυναμεί με προσφυγή του στις απόψεις της πλειοψηφίας, προκειμένου να θεμελιώσει τα επιχειρήματά του, των οποίων ο χαρακτήρας είναι ούτως ή άλλως προφανώς εμπειρικός. Η προσφυγή αυτή θεωρείται συχνά στις συζητήσεις που προκύπτουν στην τάξη ως αδυναμία του σοφιστή να υποστηρίξει με μια επιχειρηματολογικά αυτόνομη συλλογιστική τη βασική του θέση σχετικά με το διδακτό της αρετής. Παρότι ως ένα βαθμό η επιλογή αυτή του Πρωταγόρα είναι μια αναγκαστική επιλογή, αφού ο σοφιστής επιδιώκει να προσαρμόσει την επιχειρηματολογία του στην επιχειρηματολογία του αντιπάλου του και να απαντήσει σε αυτήν σημείο προς σημείο, όπως δείχνουν και οι αυτοαναφορικές εκφράσεις με τις οποίες υποδεικνύει την πορεία της, ωστόσο η προσφυγή στη γνώμη των πολλών είναι πιθανότερο να αποτελεί μια συνειδητή επιλογή, η οποία προκύπτει από τη βασική θέση του ότι «ο άνθρωπος είναι μέτρο για όλα τα πράγματα».⁵ Σε έναν κόσμο

⁵ Απ. 14-19 Diels-Kranz, *Die Fragmente der Vorsokratiker*, Βερολίνο ¹⁰1960-61. Η απόρριψη της γνώμης των πολλών στο 353a από τον ίδιο τον Πρωταγόρα προφανώς οφείλεται στον εκνευρισμό του σοφιστή, εξαιτίας της δύσκολης θέσης στην οποία έχει περιέλθει και την οποία έχει αρχίσει να συνειδητοποιεί αρκετά νωρίτερα.

σχετικότητας, λοιπόν, όπου δεν υφίσταται καθολική αλήθεια, έγκυρες αποφάνσεις πάνω σε οποιοδήποτε ζήτημα μπορούν να προέλθουν μόνο από διωποκειμενική συμφωνία. Είναι προφανές ότι αυτή η θέση συμβαδίζει και ταυτόχρονα υποστηρίζεται και από τη μαρτυρία ότι ο Πρωταγόρας υπήρξε βασικός υποστηρικτής της δημοκρατικής ιδεολογίας και προσωπικός φίλος του Περικλή (Σκουτερόπουλος, 1991: 123, Τσέλικας, 2010).

Εικόνα 3: Απεικόνιση της χρήσης του ρήματος *ήγουνται* (323a–324c) με το Voyant.

Οι υπόλοιπες τρεις ομάδες ([ΦΕ.2Β](#), [2Γ](#), [2Δ](#)) ελέγχουν τρία από τα επιχειρήματα της διάλεξης του Πρωταγόρα (i. 323a - 323c, ii. 323c - 324a, iii. 324a - 324c): α. ως προς την λεκτική τους αντιστοιχία με τα αντίστοιχα επιχειρήματα του Σωκράτη β. ως προς τη συντακτική δομή τους και γ. ως προς την ορθότητά τους.

α. Ο έλεγχος της λεκτικής αντιστοιχίας των επιχειρημάτων του Πρωταγόρα με τα αντίστοιχα επιχειρήματα του Σωκράτη στόχο έχει την ανάδειξη της «αγωνιστικής» διάθεσης του Πρωταγόρα, την οποία ομολογεί σε άλλο σημείο του διαλόγου χαρακτηρίζοντας τη διαλογική του δράση ως «ἀγῶνα λόγων» (335a). Ο Πρωταγόρας

(η οποία σχολιάζεται κατά τη διάρκεια του διαλόγου περισσότερες φορές τόσο από τον Σωκράτη [329b, 335b] όσο και από τον Ιππία [338a]), αφετέρου, την ετοιμότητά του στη συζήτηση θεμάτων τα οποία ήταν εξαιρετικά οικεία στη σοφιστική σκέψη.

γ. Ως προς την ορθότητά τους, οι μαθητές παραπέμπονται καταρχάς στη σχετική με τη λογική επιχειρηματολογία θεωρία που περιέχεται στο σχολικό εγχειρίδιο της Έκφρασης - Έκθεσης της Γ' Λυκείου. Με βάση τη θεωρία ελέγχουν:

i. την αλήθεια των προκείμενων κάθε επιχειρήματος. Ως προς το ζητούμενο αυτό, θα μπορούσε να επισημανθεί ότι τα δεδομένα των επιχειρημάτων του Πρωταγόρα είναι εμπειρικά και για αυτό δε φαίνεται να εγείρουν κάποια αντίδραση από τη μεριά του Σωκράτη, ο οποίος ούτως ή άλλως ακούει σιωπηλά τη διάλεξη του Πρωταγόρα μέχρι το τέλος της (328d) και δεν τη σχολιάζει επί της ουσίας καθόλου, ούτε τότε.

Ειδικότερα, η σύγκριση της πολιτικής τέχνης με άλλες εξειδικευμένες τέχνες στο πρώτο επίχειρημα (323a - 323c) - επίχειρημα που χρησιμοποίησε και ο Σωκράτης (319 b-d) - υπαινίσσεται το πλαίσιο άσκησης της πολιτικής τέχνης στην Εκκλησία του Δήμου, μια εμπειρία που ήταν κοινή για τους ακροατές του διαλόγου στο σπίτι του Καλλία⁶. Ωστόσο, μπορούμε να θεωρήσουμε ότι ο Πρωταγόρας ήδη από το σημείο αυτό προσδίδει στην πολιτική αρετή ένα ευρύτερο περιεχόμενο, για το οποίο καταλαβαίνουμε περισσότερα στο επίχειρημά του σχετικά με τους μεγάλους πολιτικούς άντρες και τη διδασκαλία της αρετής (324d - 326e): η πολιτική αρετή νοείται από τον Πρωταγόρα ως η γνώση των κανόνων δικαίου, γραπτών και άγραφων, και είναι η άρνηση της γνώσης αυτής που χαρακτηρίζεται από τον Πρωταγόρα ως «μανία».

Η διάκριση ανάμεσα σε φυσικές και επίκτητες ιδιότητες του ανθρώπου (323c -

⁶ Για τη θεωρητική συζήτηση στην αρχαία Αθήνα σχετικά με το δικαίωμα συμμετοχής στις διαδικασίες της Εκκλησίας του Δήμου, βλ. Σακελλαρίου, Μ. Β. 1999. *Η Αθηναϊκή δημοκρατία*. Ηράκλειο: Πανεπιστημιακές Εκδόσεις Κρήτης, 323 κ.ε.

324a), στις οποίες στηρίζεται το δεύτερο επιχείρημα του Πρωταγόρα, αποτελεί επίσης κοινό τόπο της αρχαιοελληνικής σκέψης (Guthrie, 1991: 306 κ.ε.). Ο Πρωταγόρας, ωστόσο, πολύ προσεκτικά ταυτίζει τις πρώτες με καθαρά σωματικά χαρακτηριστικά (ύψος, σωματική υγεία και ομορφιά), ενώ στις δεύτερες συγκαταλέγει καθαρά ηθικές έννοιες, όπως η αδικία, η ασέβεια «και καθετί αντίθετο στην πολιτική αρετή» (323ε). Για αυτές τις έννοιες, φυσικά, ο Πρωταγόρας δεν αναγνωρίζει κανενός είδους κοινωνικές προεκτάσεις, όπως έκανε η αρχαϊκή ηθική.

Τέλος, η θεωρία του σχετικά με τον διδακτικό χαρακτήρα των ποινών και η απόρριψη της εκδικητικής τους σκοπιμότητας (324a - 324c), παρότι μπορεί να χαρακτηριστεί ως πρωτότυπη και πρωτοποριακή προσωπική συμβολή του σοφιστή στο θέμα αυτό (Βλαστός, 1993: 282), μπορεί, ταυτοχρόνως, να ενταχθεί και σε μια ευρύτερη συζήτηση σχετικά με τον παιδαγωγικό ρόλο του νόμου, που εγκαινιάζεται ήδη στην αρχαϊκή εποχή και συνεχίζεται εντονότερα σε πολιτικό αλλά και φιλοσοφικό επίπεδο κατά τον 5^ο και 4^ο αιώνα π.Χ. (Guthrie, 1991: 80 κ.ε.).⁷

ii. Ως προς τον έλεγχο της ορθότητας των συλλογισμών, πρέπει να σημειωθεί ότι η άσκηση αυτή δημιουργεί συνήθως αρκετές συζητήσεις ανάμεσα στους μαθητές και οδηγεί συχνά σε διαφορετικά αποτελέσματα, καθώς απαιτείται η επαναδιατύπωση των συλλογισμών, έτσι ώστε να αποδειχτεί, αν η συλλογιστική πορεία κάθε επιχειρήματος είναι έγκυρη ή όχι. Η αναδιατύπωση αυτή για καθένα από τρία επιχειρήματα⁸ μπορεί να έχει ως εξής:

- 1^ο Επιχείρημα (323 A - 323 C): σύγκριση της πολιτικής τέχνης με τις άλλες τέχνες

$\Pi_1 + \Pi_2$

⁷ Ένα καλό παράδειγμα της σχετικής συζήτησης αποτελεί η περιγραφή της παραδειγματικής λειτουργίας του νόμου από τον ίδιο τον Σωκράτη στην «Πολιτεία» 519d - 520a.

⁸ Όπου Π =προκείμενη και Σ = Συμπέρασμα.

ἐν γὰρ ταῖς ἄλλαις ἀρεταῖς, ἐὰν τις φῆ ἀγαθὸς ἀγλήτης εἶναι, ἢ ἄλλην ἠντινοῦν τέχνην ἦν μὴ ἔστιν, ἢ καταγελοῦσιν ἢ χαλεπαίνουσιν, καὶ οἱ οἰκεῖοι προσιόντες νουθετοῦσιν ὡς μαινόμενον·

↳ Π₁. Γνώστης μιας τέχνης θεωρείται όποιος την κατέχει καλά και δεν προσποιείται απλώς ότι την κατέχει.

↳ Π₂. Οποιοσδήποτε ανίδεος προσποιείται τον γνώστη μιας τέχνης θεωρείται από τους Αθηναίους τρελός.

ἐν δὲ δικαιοσύνη καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πολιτικῇ ἀρετῇ, ἐὰν τινα καὶ εἰδῶσιν ὅτι ἄδικός ἐστιν, ἐὰν οὗτος αὐτὸς καθ' αὐτοῦ τάληθῆ λέγῃ ἐναντίον πολλῶν, ὃ ἐκεῖ σωφροσύνην ἡγοῦντο εἶναι, τάληθῆ λέγειν, ἐνταῦθα μανίαν,

↳ Π₃. Τρελός θεωρείται επίσης από τους Αθηναίους κάθε άνθρωπος που προσποιείται άγνοια των κανόνων δικαίου.

↳ Π₄. Κανείς δεν ισχυρίζεται άγνοια των κανόνων δικαίου ακόμη κι αν αυτό αποβαίνει σε βάρος του.

καὶ φασιν πάντας δεῖν φάναι εἶναι δικαίους, ἐάντε ᾧσιν ἐάντε μὴ, ἢ μαίνεσθαι τὸν μὴ προσποιούμενον [δικαιοσύνην]·

↳ Π₅. Όλοι γνωρίζουν τους κανόνες δικαίου, είτε τους εφαρμόζουν είτε όχι.

ὡς ἀναγκαῖον οὐδένα ὄντιν' οὐχὶ ἀμῶς γέ πως μετέχειν αὐτῆς, ἢ μὴ εἶναι ἐν ἀνθρώποις.

↳ Π₆. Όποιος αρνείται τη γνώση των κανόνων δικαίου δεν μπορεί να ανήκει σε οργανωμένη ανθρώπινη κοινωνία.

Ὅτι μὲν οὖν πάντ' ἄνδρα εἰκότως ἀποδέχονται περὶ ταύτης τῆς ἀρετῆς σύμβουλον διὰ τὸ ἡγεῖσθαι παντὶ μετεῖναι αὐτῆς, ταῦτα λέγω·

ὡς μὲν οὖν εἰκότως ἀποδέχονται οἱ σοὶ πολῖται καὶ χαλκέως καὶ σκυτοτόμου συμβουλευόντος τὰ πολιτικά

↳ Σ₁: Άρα ο κάθε Αθηναίος μπορεί να συμβουλευεί σχετικά με τα πολιτικά ζητήματα

στην Εκκλησία του Δήμου.⁹

ὅτι διδασκτὸν καὶ παρασκευαστὸν ἡγοῦνται ἀρετὴν, ἀποδέδεικται σοι, ὦ Σώκρατες, ἰκανῶς, ὥς γέ μοι φαίνεται.

∨ Σ₂: Άρα η γνώση των κανόνων δικαίου (= πολιτική αρετή) είναι κτήμα (από διδασκαλία) του καθενός και όχι μόνο των ειδικών.

(Εμμεσος/Αναλογικός-Επαγωγικός)

- 2^ο Επιχείρημα (323 C - 324 A): σύγκριση των φυσικών με τις επίκτητες ιδιότητες του ανθρώπου

ὅσα γὰρ ἡγοῦνται ἀλλήλους κακὰ ἔχειν ἄνθρωποι φύσει ἢ τύχῃ, οὐδεὶς θυμοῦται οὐδὲ νοθετεῖ οὐδὲ διδάσκει οὐδὲ κολάζει τοὺς ταῦτα ἔχοντας, ἵνα μὴ τοιοῦτοι ᾦσιν, ἀλλ' ἐλεοῦσιν· οἷον τοὺς αἰσχροὺς ἢ σμικροὺς ἢ ἀσθενεῖς τίς οὕτως ἀνόητος ὥστε τι τούτων ἐπιχειρεῖν ποιεῖν; ταῦτα μὲν γὰρ οἶμαι ἴσασιν ὅτι φύσει τε καὶ τύχῃ τοῖς ἀνθρώποις γίνονται, τὰ καλὰ καὶ τάναντία τούτοις·

∨ Π₁. Ό,τι είναι εκ φύσεως δεν αλλάζει.

∨ Π₂. Οι Αθηναίοι θεωρούν παράλογο να κάνουν υποδείξεις για κάτι που δεν αλλάζει.

ὅσα δὲ ἐξ ἐπιμελείας καὶ ἀσκήσεως καὶ διδαχῆς οἴονται γίνεσθαι ἀγαθὰ ἀνθρώποις, ἐάν τις ταῦτα μὴ ἔχῃ, ἀλλὰ τάναντία τούτων κακὰ, ἐπὶ τούτοις που οἷ τε θυμοὶ γίνονται καὶ αἱ κολάσεις καὶ αἱ νοθετήσεις. ὧν ἔστιν ἓν καὶ ἡ ἀδικία καὶ ἡ ἀσέβεια καὶ συλλήβδην πᾶν τὸ ἐναντίον τῆς πολιτικῆς ἀρετῆς·

∨ Π₂. Οι Αθηναίοι, ωστόσο, κάνουν υποδείξεις σχετικά με την πολιτική αρετή.

⁹ Είναι σημαντικό να επισημανθεί ότι η έννοια της καθολικότητας, η οποία προκύπτει από την προκειμένη Π₅ και το Σ₁, δε σημαίνει την αναγκαστική ταύπισή της με την έννοια της φυσικής προέλευσης της πολιτικής αρετής, καθώς ο Πρωταγόρας θεωρεί την καθολικότητα ως απόρροια της συντονισμένης προσπάθειας της οργανωμένης κοινωνίας να κοινωνικοποιήσει κάθε καινούργιο μέλος της από την πολύ μικρή του ηλικία με τη διδασκαλία των άγραφων και γραπτών κανόνων δικαίου που έχει θεσπίσει. Έτσι, η καθολικότητα της πολιτικής αρετής, η οποία σε συμβολικό επίπεδο στη μυθική αφήγηση του σοφιστή χαρίζεται από τον Δία σε όλους τους ανθρώπους, μπορεί να γίνει κατανοητή μόνο ως καθολικότητα ως προς τη γνώση των κανόνων δικαίου, ανεξάρτητα από το βαθμό αποδοχής ή εφαρμογής τους.

ὅτι δὲ αὐτὴν οὐ φύσει ἡγούνηται εἶναι οὐδ' ἀπὸ τοῦ αὐτομάτου, ἀλλὰ διδακτὸν τε καὶ ἐξ ἐπιμελείας παραγίγνεσθαι ᾧ ἂν παραγίγνηται, τοῦτό σοι μετὰ τοῦτο πειράσομαι ἀποδειῖξαι.

ἐνθα δὴ πᾶς παντὶ θυμοῦται καὶ νουθετεῖ, δῆλον ὅτι ὡς ἐξ ἐπιμελείας καὶ μαθήσεως κτητῆς οὔσης.

∇ Σ₁: Ἄρα, ἡ πολιτικὴ ἀρετὴ δὲν εἶναι ἐκ φύσεως (= εἶναι διδακτὴ).

(Εμμεσοσ/ Επαγωγικός)

- 3^ο Επιχείρημα (324 A - 324 C): Ο διδακτικός χαρακτήρας των ποινών

εἰ γὰρ ἐθέλεις ἐννοῆσαι τὸ κολάζειν, ᾧ Σώκρατες, τοὺς ἀδικοῦντας τί ποτε δύναται, αὐτό σε διδάξει ὅτι οἷ γε ἄνθρωποι ἡγούνηται παρασκευαστὸν εἶναι ἀρετῆν. οὐδεὶς γὰρ κολάζει τοὺς ἀδικοῦντας πρὸς τούτῳ τὸν νοῦν ἔχων καὶ τούτου ἔνεκα, ὅτι ἠδίκησεν, ὅστις μὴ ὥσπερ θηρίον ἀλογίστως τιμωρεῖται· ὁ δὲ μετὰ λόγου ἐπιχειρῶν κολάζειν οὐ τοῦ παρεληλυθότος ἔνεκα ἀδικήματος τιμωρεῖται—οὐ γὰρ ἂν τό γε πραχθὲν ἀγέννητον θείῃ—ἀλλὰ τοῦ μέλλοντος χάριν, ἵνα μὴ αὐθις ἀδικήσῃ μήτε αὐτὸς οὗτος μήτε ἄλλος ὁ τοῦτον ἰδὼν κολασθέντα. ἀποτροπῆς γοῦν ἔνεκα κολάζει. ταύτην οὖν τὴν δόξαν πάντες ἔχουσιν ὅσοι περ τιμωροῦνται καὶ ἰδίᾳ καὶ δημοσίᾳ. τιμωροῦνται δὲ καὶ κολάζονται οἷ τε ἄλλοι ἄνθρωποι οὓς ἂν οἴωνται ἀδικεῖν, καὶ οὐχ ἥκιστα Ἀθηναῖοι οἱ σοὶ πολῖται·

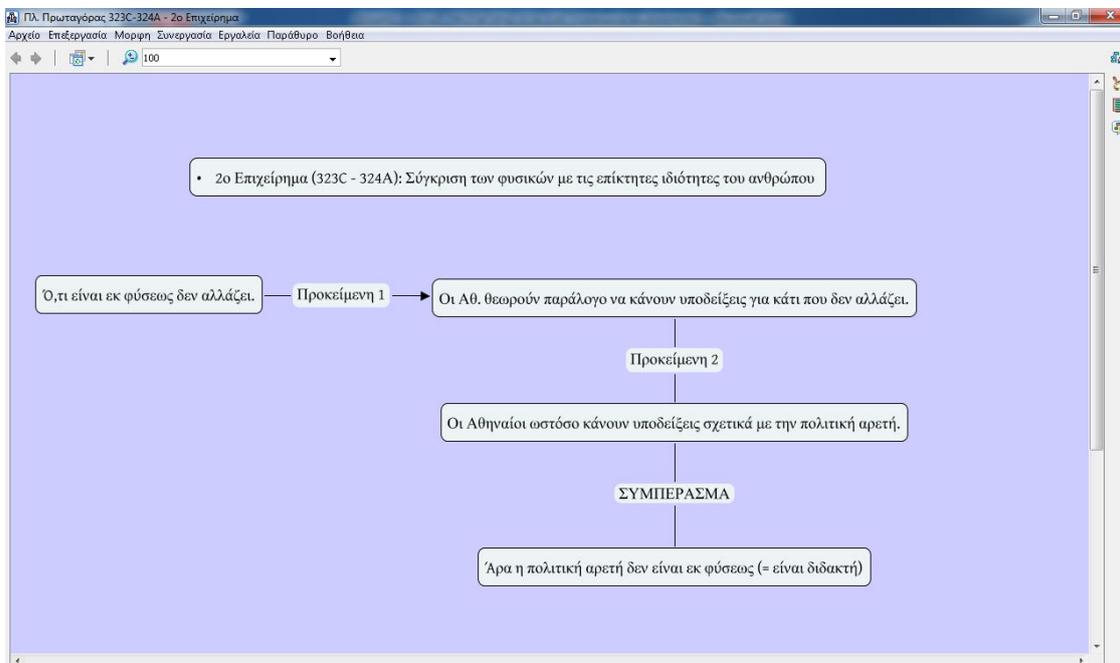
∇ Π₁. α. Οι ποινές έχουν παραδειγματικό / διδακτικό και όχι εκδικητικό χαρακτήρα.

καὶ τοιαύτην διάνοιαν ἔχων διανοεῖται παιδευτὴν εἶναι ἀρετῆν·

ὥστε κατὰ τοῦτον τὸν λόγον καὶ Ἀθηναῖοι εἰσι τῶν ἡγουμένων παρασκευαστὸν εἶναι καὶ διδακτὸν ἀρετῆν.

∇ Σ₁: Ἄρα ὁ στόχος των ποινών, ἡ διάκριση καλοῦ καὶ κακοῦ (= κανόνες δικαίου, πολιτικὴ ἀρετὴ), εἶναι κάτι που διδάσκεται.¹⁰

¹⁰ Η αντίρρηση του Βλαστού (1993: 283-286) στη θεωρία του Πρωταγόρα για τις ποινές εστιάζεται όχι στη λογική συγκρότηση του επιχειρήματος αλλά στο λογικό κενό που προκύπτει, αν αρνηθούμε να αναγνωρίσουμε την έννοια της ανταπόδοσης για μια πράξη του παρελθόντος σε μια εξ ορισμού ανταποδοτική πράξη, όπως η ποινή. Ο ίδιος, όμως, υποθέτει ότι αυτό το κενό στη συλλογιστική του επιχει-

Εικόνα 5: Απεικόνιση του δεύτερου επιχειρήματος μέσω εννοιολογικού χάρτη (Cmap).

Η επαναδιατύπωση των συλλογισμών του Πρωταγόρα οδηγεί στα εξής συμπεράσματα:

- Η απάντηση του Πρωταγόρα είναι προσεκτικά διατυπωμένη και οργανωμένη, καθώς αφορά ένα θέμα που τίθεται και συζητιέται κατεξοχήν από τους εκπροσώπους της σοφιστικής κίνησης εκείνη την εποχή, το θέμα του διδασκτού της αρετής. Εκτός όμως από το θέμα αυτό, τόσο στον μύθο όσο και στη λογική επιχειρηματολογία υπόκεινται, επίσης, κάποιες από τις κυριότερες ιδέες των σοφιστών (π.χ. η σχέση νόμου - φύσης και ο συμβατικός χαρακτήρας της οργάνωσης των ανθρώπινων κοινωνιών), γεγονός που επιβεβαιώνει την άνεση με την οποία ο Πρωταγόρας, ανταποκρίνεται, αρχικά τουλάχιστον, στην πρόκληση του Σωκράτη.
- Η ορθότητα των συλλογισμών του Πρωταγόρα εξαρτάται από την αλήθεια των προκείμενων στις οποίες στηρίζονται και από την εγκυρότητα της συλλογιστικής πορείας κάθε επιχειρήματος. Κρίσιμο στοιχείο στον έλεγχο αυτόν αποτελεί όχι μόνο η

ρήματος μπορεί να οφείλεται στην «αγρίως συντομευμένη διατύπωση της άποψης του Πρωταγόρα» από τη μεριά του Πλάτωνα.

αναδιατύπωση των συλλογισμών, αλλά και η αναδιάταξη των επιμέρους προτάσεων, έπειτα από την αναγνώριση του ρόλου της κάθε πρότασης. Έτσι, για παράδειγμα, στο τρίτο επιχείρημα η πρόταση «καὶ τοιαύτην διάνοιαν ἔχων διανοεῖται παιδευτὴν εἶναι ἀρετὴν» δεν αποτελεί μέρος της απόδειξης, αλλά μια πρώτη διατύπωση του συμπεράσματος, πριν από την ολοκλήρωση της διατύπωσης των προκείμενων του επιχειρήματος.

- Η λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα δεν αμφισβητείται άμεσα από τον Σωκράτη (328d), σχολιάζεται έμμεσα, όμως, με την προσφιλή στον Πλάτωνα παρομοίωση της γοητείας («κεκηλημένος»)¹¹ που άσκησε στον Σωκράτη η διάλεξη του αντιπάλου του. Παρά τον προφανή ειρωνικό χαρακτήρα του σχολίου του, ο Σωκράτης τελικά θα βασίσει την απάντησή του στην άμεση θέση ενός νέου ερωτήματος σχετικά με τον ορισμό του περιεχομένου της αρετής. Το νέο ερώτημα προϋποθέτει, όμως, και έναν διαφορετικό, παραγωγικό τύπο συλλογισμού, στον οποίο θα στηριχθεί η ανατροπή των αρχικών θέσεων των δύο συνομιλητών στο τέλος του διαλόγου (Τσέλικας, 2010).

Κατά την εφαρμογή τα φύλλα εργασίας αντιμετωπίστηκαν με ιδιαίτερη διάθεση, και κυρίως ο εντοπισμός των επιχειρημάτων, η αξιολόγησή τους και η σύγκριση με τα αντίστοιχα του Σωκράτη. Η μόνη διαφοροποίηση που πραγματοποιήθηκε στο σενάριο από το διδάσκοντα ήταν το λογισμικό δημιουργίας εννοιολογικού χάρτη. Ωστόσο, τα παιδιά δεν φάνηκαν πρόθυμα να ασχοληθούν με τη συντακτική άρθρωση των επιχειρημάτων. Με την πρόφαση ότι δεν πρόλαβαν επέλεξαν να μην κάνουν αυτή τη δραστηριότητα. Η τελική συζήτηση έγινε στην ολομέλεια και η απάντηση στα ερωτήματα του φύλλου εργασίας δόθηκε από όλες τις ομάδες.

¹¹ Συνολικά, είκοσι τέσσερις (24) φορές χρησιμοποιείται στο πλατωνικό corpus το ρ. *κηλέω-ῶ* και το ουσιαστικό *κῆλησις*.

Δ' Φάση (εργαστήριο πληροφορικής: 1 διδακτική ώρα)

Στο στάδιο αυτό, οι τέσσερις ομάδες εργάζονται ανεξάρτητα στο Εργαστήριο Πληροφορικής είτε σε έγγραφα Word είτε σε προδιαμορφωμένα έγγραφα Google και αντιμετωπίζουν λεξιλογικές ασκήσεις διαβαθμισμένης δυσκολίας σύμφωνα με τη μέθοδο της διαφοροποιημένης διδασκαλίας. Πιο συγκεκριμένα:

Η ομάδα Α αναζητά στο κείμενο σημασιολογικά ζεύγη με αντιθετική σημασία, επισημαίνοντας τη συχνότητα της χρήσης τους και τη συμβολή τους στη δημιουργία ενός κατεξοχήν ρητορικού ύφους.

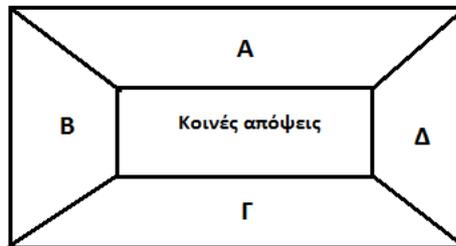
Η ομάδα Β αναζητά και εντοπίζει λέξεις ή φράσεις που θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως φιλοσοφική ορολογία, περιγράφοντας τη γλωσσική τους μορφή και επισημαίνοντας ότι η σημασιολόγησή τους από τον Πλάτωνα ως φιλοσοφικών όρων γίνεται κυρίως με τη μέθοδο της αναλογικής / μεταφορικής χρήσης (Κοτζιά, 2001: 818).

Η ομάδα Γ ελέγχει τις οικογένειες λέξεων που σχημάτισαν στην ιστορική τους εξέλιξη τα δοξαστικά ρήματα, ενώ τέλος η ομάδα Δ διερευνά την ετυμολογία και τις οικογένειες λέξεων που σχημάτισαν επιλεγμένες λέξεις του κειμένου (ἀρετή, δικαιοσύνη, ἀλήθεια, μανία, τιμωροῦμαι, θυμοῦμαι, νουθετῶ, χαλεπαίνω).

Κατά την εφαρμογή η μόνη αλλαγή που χρειάστηκε να γίνει από τον διδάσκοντα ήταν η αντικατάσταση του λογισμικού *Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* (CD-ROM Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα) με την [επιτομή του Μεγάλου Λεξικού της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας των H.G. Liddell & R. Scott](#) της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα.

Ε' Φάση (1 διδακτική ώρα στην τάξη / εξ αποστάσεως: 2 ημέρες / 1 διδακτική ώρα στην τάξη)

Η φάση αυτή περιλαμβάνει δύο στάδια: στο πρώτο, οι τέσσερις ομάδες (Α, Β, Γ, Δ) εργάζονται αρχικά στην τάξη: αφού επιλέξουν οι δύο τη δραστηριότητα [Φύλλο Εργασίας 4Α](#) και οι άλλες δύο τη δραστηριότητα [Φύλλο Εργασίας 4Β](#), παίρνουν από τον διδάσκοντα ένα φύλλο Α3 με το εξής σχήμα:

Εικόνα 6: Σχήμα συνεργασίας μαθητών “Placemat”.

Ο κάθε μαθητής καταγράφει, αρχικά, τις σκέψεις του πάνω στο θέμα (διάρκεια 10΄) και μετά η ομάδα στο σύνολό της συγκρίνει τα αποτελέσματα των ατομικών εργασιών, επιλέγει τις πιο πρόσφορες για την πραγμάτευση του θέματος ιδέες και τις οργανώνει στο παραλληλόγραμο πλαίσιο του φύλλου Α3 (διάρκεια 10΄).

Στη συνέχεια, οι ομάδες αλληλοτροφοδοτούνται με ελεύθερη συζήτηση μέσα στην τάξη, όπου συζητούνται και τα δύο θέματα της δραστηριότητας αυτής (διάρκεια 25΄).

Το δεύτερο στάδιο αυτής της φάσης αναπτύσσεται στο σπίτι με συνεργασία εξ αποστάσεως: οι μαθητές της κάθε ομάδας καλούνται να συλλέξουν με ελεύθερη αναζήτηση στο διαδίκτυο οπτικό υλικό (εικόνες, βίντεο) σχετικό με το θέμα τους, και να επιλέξουν το πιο πρόσφορο για την τελική τους παρουσίαση. Στη συνέχεια, συνεργάζονται μέσω έγγραφου Google: α. στη σύνταξη ενός δοκιμίου τεκμηρίωσης (τουλάχιστον 400 λέξεις) και β. στην παρουσίαση του πολυτροπικού τους κειμένου στην ολομέλεια της τάξης με τη μορφή ενός ηλεκτρονικού άρθρου (σε μορφή HTML) ή τη δημιουργία μιας μικρού μήκους ταινίας τεκμηρίωσης (διάρκειας 10΄-20΄) με τη χρησιμοποίηση κατάλληλου λογισμικού ([Movie Maker](#)). Οι εργασίες αποστέλλονται στον διδάσκοντα, αξιολογούνται, παρουσιάζονται στην ολομέλεια της τάξης (μία διδακτική ώρα) και κατατίθενται στο ιστολόγιο του μαθήματος.

Η τελευταία αυτή φάση πραγματοποιήθηκε προφορικά στην τάξη. Η διάθεση για συγγραφή δοκιμίου ήταν από ελάχιστη ως μηδενική. Κάποιες προσπάθειες έγιναν

από κάποιους μαθητές να ανταποκριθούν στα ζητούμενα, αλλά δεν ολοκληρώθηκαν.

Αξιολόγηση

Η αξιολόγηση στο προκείμενο σενάριο έχει δύο στόχους:

α. την αξιολόγηση της συμμετοχής των μαθητών στο σενάριο ([Πίνακας αξιολόγησης 1, 2, 3](#)) και ειδικότερα:

- Την αξιολόγηση του βαθμού κατανόησης των δραστηριοτήτων των Φύλλων Εργασίας από τους μαθητές, ορθότητας και πληρότητας των απαντήσεων.
- Την αξιολόγηση του βαθμού συμμετοχής στις δραστηριότητες του σεναρίου και συνεργασίας μεταξύ τους.
- Την αξιολόγηση του βαθμού απόκτησης δεξιοτήτων στη χρήση νέων τεχνολογιών.

β. την αξιολόγηση της αποτελεσματικότητας του σεναρίου από τους ίδιους τους μαθητές ([Πίνακας αξιολόγησης 4](#)) και ειδικότερα:

- Τη χρήση του λόγου από τους μαθητές και τον διδάσκοντα.
- Τον βαθμό ενσωμάτωσης των ΤΠΕ στη διδασκαλία καθώς και τον βαθμό αποτελεσματικότητάς τους κατά την εφαρμογή του σεναρίου.
- Τη σαφήνεια των οδηγιών που αφορούν τις δραστηριότητες του σεναρίου.
- Τον βαθμό των γραμματισμών που καλλιεργούνται.

Πίνακας αξιολόγησης 1

ΦΕ. 1Α, 1Β, 1Γ, 1Δ: Αξιολόγηση των ομάδων Α, Β, Γ, Δ

ΦΕ. 1Α, 1Β, 1Γ, 1Δ		ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΜΕΤΡΙΑ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΧΑΜΗΛΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΒΑΘ- ΜΟΙ
			3	2	1	
Η εικόνα του Πρωταγόρα στο σύνολο του διαλόγου	ΑΠΟΤΕΛΕ- ΣΜΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Ορθότητα απαντήσεων	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα (σε ποσοστό 80-100%) στα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες απαντούν με μερικώς ορθό και τεκμηριωμένο τρόπο (σε ποσοστό 50-80%) στα ζητούμενα του φύλλου.	Οι ομάδες δεν απαντούν ορθά και δεν τεκμηριώνουν τις απαντήσεις τους (ποσοστό κάτω του 50%)	
		Πληρότητα απαντήσεων	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε όλα τα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε ποσοστό πάνω από το ½ των ζητούμενων του Φύλλου, αλλά όχι σε όλα.	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε ποσοστό κάτω του ½ των ζητούμενων του Φύλλου.	
		Χρόνος ολοκλήρωσης της δραστηριότητας	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου στον προβλεπόμενο χρόνο.	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου με καθυστέρηση μίας μέρας.	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου με καθυστέρηση δύο ημερών και πάνω.	
	ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Αποτελεσματικότητα συνεργασίας	Οι μαθητές συμμετέχουν ικανοποιητικά στη συζήτηση των αρχικών ομάδων και της ολομέλειας (τουλάχιστον 3 παρεμβάσεις-ερωτήσεις)	Οι μαθητές συμμετέχουν επαρκώς στη συζήτηση των αρχικών ομάδων και της ολομέλειας (τουλάχιστον 2 παρεμβάσεις-ερωτήσεις)	Οι μαθητές συμμετέχουν υποτονικά στη συζήτηση των αρχικών ομάδων και της ολομέλειας (μία παρεμβάση-ερώτηση)	
						ΣΥΝΟ- ΛΟ

Πίνακας αξιολόγησης 2

ΦΕ. 2Α, 2Β, 2Γ, 2Δ: Αξιολόγηση των ομάδων Α, Β, Γ, Δ

ΦΕ. 2Α, 2Β, 2Γ, 2Δ	ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΜΕΤΡΙΑ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΧΑΜΗΛΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΒΑΘ ΜΟΙ	
		3	2	1		
Η λογική επιχειρηματο λογία του Πρωταγόρα	ΑΠΟΤΕ- ΛΕΣΜΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Ορθότητα απαντήσεων	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα (σε ποσοστό 80-100%) στα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες απαντούν με μερικώς ορθό και τεκμηριωμένο τρόπο (σε ποσοστό 50-80%) στα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες δεν απαντούν ορθά και δεν τεκμηριώνουν τις απαντήσεις τους (ποσοστό κάτω του 50%)	
		Πληρότητα απαντήσεων	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε όλα τα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε ποσοστό πάνω από το ½ των ζητούμενων του Φύλλου, αλλά όχι σε όλα.	Οι ομάδες απαντούν ορθά και τεκμηριωμένα σε ποσοστό κάτω του ½ των ζητούμενων του Φύλλου.	
		Χρόνος ολοκλήρωσης της δραστηριότητας	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου στον προβλεπόμενο χρόνο.	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου με σχετική καθυστέρηση.	Οι ομάδες συμπληρώνουν τα ζητούμενα του Φύλλου με μεγαλύτερη καθυστέρηση.	
	ΔΙΑΔΙΚΑ- ΣΙΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Αποτελεσματικά συνεργασίας	Οι μαθητές συμμετέχουν ενεργητικά στην τελική συζήτηση συμπερασμάτων της ολομέλειας (τουλάχιστον 3)	Οι μαθητές συμμετέχουν επαρκώς στην τελική συζήτηση συμπερασμάτων της ολομέλειας (τουλάχιστον 2 παρεμβάσει	Οι μαθητές συμμετέχουν υποτονικά στην τελική συζήτηση συμπερασμάτων της ολομέλειας (μία παρέμβαση-ερώτηση)	

			παρεμβάσει ς- ερωτήσεις)	ς- ερωτήσεις)		
						ΣΥ- ΝΟΛΟ

Πίνακας αξιολόγησης 3
 ΦΕ. 4Α, 4Β: Αξιολόγηση των ομάδων Α, Β, Γ, Δ

ΦΕ. 3Α, 3Β	ΚΡΙΤΗΡΙΑ	ΕΞΑΙΡΕΤΙΚΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΜΕΤΡΙΑ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΧΑΜΗΛΗ ΕΠΙΔΟΣΗ	ΒΑΘ- ΜΟΙ	
			3	2		1
Η ιδεολογική αντιπαράθε- ση σήμερα: μορφές και χαρακτηρισ- τικά	ΑΠΟΤΕΛΕ- ΣΜΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Ορθότητα απαντήσεων	Οι ομάδες απαντούν εύστοχα και τεκμηριωμέ- να στα ζητούμενα του Φύλλου.	Οι ομάδες απαντούν με μερικώς ορθό και τεκμηριωμέ- νο τρόπο (σε ποσοστό 50-80%) στα ζητούμενα του φύλλου.	Οι ομάδες δεν απαντούν ορθά και δεν τεκμηριώνο- υν τις απαντήσεις τους (ποσοστό κάτω του 50%)	
		Χρόνος ολοκλήρωσης της δραστηριότητας	Οι ομάδες συμπληρών- ουν τα ζητούμενα του Φύλλου στον προβλεπόμε- νο χρόνο.	Οι ομάδες συμπληρών- ουν τα ζητούμενα του Φύλλου με σχετική καθυστέρη- ση.	Οι ομάδες συμπληρών- ουν τα ζητούμενα του Φύλλου με μεγαλύτερη καθυστέρη- ση.	
	ΔΙΑΔΙΚΑ- ΣΙΑ ΜΑΘΗΣΗΣ	Αποτελεσματικό- τητα συνεργασίας	Οι μαθητές συμμετέχο- υν ενεργητικά στην παραγωγή του πολυτροπικ- ού κειμένου	Οι μαθητές συμμετέχο- υν επαρκώς στην παραγωγή του πολυτροπικ- ού κειμένου	Οι μαθητές συμμετέχο- υν υποτονικά στην παραγωγή του πολυτροπικ- ού κειμένου	
						ΣΥ- ΝΟΛΟ

Πίνακας αξιολόγησης 4
 Αξιολόγηση του σεναρίου από τους μαθητές
 [Αξιολογική κλίμακα 4: ισχύει 3: μάλλον ισχύει 2: μάλλον δεν ισχύει 1: δεν ισχύει]

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
επένδυση στην κοινωνία της γνώσης
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Κριτήρια	Ερωτηματολόγιο	4	3	2	1
α. Διαδικασία μάθησης	α1. Οι οδηγίες των δραστηριοτήτων του σεναρίου ήταν σαφείς				
	α2. Οι δραστηριότητες του σεναρίου ευνοούσαν την αυτόνομη έρευνα				
	α3. Η παρουσία του καθηγητή/τριας ήταν υποστηρικτική και ο λόγος δόθηκε κυρίως στους μαθητές				
	α4. Η παρουσία του καθηγητή/τριας ήταν καθοδηγητική και ο λόγος ανήκε κυρίως σε αυτόν/ήν				
	α5. Η υποστήριξη του καθηγητή/τριας ήταν ικανοποιητική				
	α6. Η συνεργασία με τους συμμαθητές μου ήταν παραγωγική				
	α7. Η συμμετοχή μου στις δραστηριότητες της ομάδας μου ήταν ικανοποιητική				
	α8. Η συμμετοχή της ομάδας μου στις δραστηριότητες του σεναρίου ήταν ικανοποιητική				
	α9. Η συνεργασία της ομάδας μου με τις άλλες ομάδες ήταν ικανοποιητική				
	α10. Στο σενάριο προέκυψαν καινούργιοι τρόποι συνεργασίας με τους συμμαθητές μου				
β. Αποτελέσματα μάθησης	β1. Το σενάριο μου έδωσε τη δυνατότητα να ανακαλύψω καινούργιες πλευρές του θέματος που συζητήθηκε				
	β2. Το σενάριο μου έδωσε τη δυνατότητα να εμβαθύνω στη διδακτέα ύλη και να την εμπεδώσω καλύτερα				
	β3. Το σενάριο μου πρόσφερε καινούργιες γνώσεις για την αρχαία ελληνική γλώσσα				
	β4. Στο σενάριο μου ζητήθηκε η συμμετοχή με τρόπους που συνήθως δεν εφαρμόζονται στο μάθημα (π.χ. συνεργασία εξ αποστάσεως, ανατροφοδότηση από και προς τους συμμαθητές μου, προφορική παρουσίαση, παραγωγή πολυτροπικών κείμενων)				
γ. Η χρήση των ΤΠΕ στο σενάριο	γ1. Το σενάριο εξελίχθηκε κυρίως με τη χρήση των ΤΠΕ				
	γ2. Η χρήση των ΤΠΕ στο σενάριο ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την υλοποίησή του				
	γ3. Στο σενάριο χρησιμοποίησα ψηφιακούς πόρους και εργαλεία που δεν γνώριζα				
	γ4. Η χρήση των ΤΠΕ αποδείχθηκε πρωτότυπη και αποτελεσματική μέθοδος διδασκαλίας				

Φύλλο Εργασίας 1

ΦΕ.1Α

Ομάδα Α: Η σοφιστική κίνηση τον 5^ο αι. π.Χ.

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στις Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας το εγχειρίδιο των Β. Κάλφα - Γ. Ζωγραφίδη, «Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι». Αφού μελετήσετε το κεφάλαιο [«Οι σοφιστές και ο Σωκράτης»](#), θα το παρουσιάσετε στην τάξη (παρουσίαση PowerPoint) επιμένοντας στα εξής ερωτήματα:

- Τι ήταν οι σοφιστές και πότε εμφανίστηκαν;
- Ποιες κοινωνικές και, κυρίως, εκπαιδευτικές ανάγκες της αθηναϊκής κοινωνίας κάλυψε η δραστηριότητά τους;
- Πώς και από ποιους διαμορφώνεται η εικόνα των σοφιστών κατά την κλασική εποχή και γιατί; [βλ. και ερωτήματα οδηγούς στο προδιαμορφωμένο έγγραφο [Οι σοφιστές](#)].

Δραστηριότητα 2. Να αναζητήσετε το λήμμα *σοφ*- στον «Πρωταγόρα» (αναζήτηση στον [Συμφραστικό Πίνακα της Ψηφιακής Βιβλιοθήκης της Αρχαίας Ελληνικής Γραμματείας](#)):

- Πόσα και ποια αποτελέσματα προκύπτουν;
- Πού και πότε χρησιμοποιεί ο Σωκράτης το επίθετο «σοφός» για να αναφερθεί στον Πρωταγόρα;
- Να αναζητήσετε στο [Βασικό Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής](#) στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα (ή στο [Μέγα Λεξικόν της Ελληνικής Γλώσσας](#) των Liddell- Scott) τη σημασία των λέξεων «σοφός»/«σοφία» και «σοφιστής», και να παρουσιάσετε (παρουσίαση PowerPoint) το σημασιολογικό εύρος και την εξέλιξή τους. Με ποια σημασία μοιάζει να χρησιμοποιεί ο Σωκράτης το επίθετο «σοφός» προκειμένου να χαρακτηρίσει τον Πρωταγόρα;

Φύλλο Εργασίας 1

ΦΕ.1Β

Ομάδα Β - Ο Σωκράτης και ο Πρωταγόρας: η μάχη των εντυπώσεων.

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα [τη μετάφραση](#) του πλατωνικού «Πρωταγόρα» από τον Η. Σπυρόπουλο. Αφού ελέγξετε τη συνολική εικόνα του σοφιστή στο πρώτο μέρος του διαλόγου (309b - 334c), να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- Πώς σχολιάζει τις απαντήσεις του Πρωταγόρα ο Σωκράτης;
- Πώς αντιδρούν οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι μετά τις εκτενέστερες απαντήσεις του Πρωταγόρα;
- Πώς διαμορφώνεται η ισορροπία στη διαλογική συζήτηση των δύο ομιλητών στο πρώτο μέρος του διαλόγου;
- Σε ποια σημεία του πρώτου μέρους του διαλόγου διακρίνετε [ειρωνικές αποστροφές](#), σχόλια ή υπαινιγμούς είτε από τον Σωκράτη προς τον Πρωταγόρα είτε αντίστροφα;

Δραστηριότητα 2. Να ανατρέξετε στο ιστολόγιο του μαθήματος και να συμβουλευτείτε απόψεις της [δευτερεύουσας βιβλιογραφίας](#) σχετικά με τη στάση του Πλάτωνα απέναντι στον Πρωταγόρα.

Δραστηριότητα 3. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις σας (συζήτηση μέσω των GoogleDocs) και να τις παρουσιάσετε στην ολομέλεια της τάξης (παρουσίαση PowerPoint). Αφού συμπεριλάβετε στα συμπεράσματά σας την ανατροφοδότηση που θα λάβετε από τη σχετική συζήτηση, να συντάξετε ένα σύντομο δοκίμιο με τα πορίσματά σας.

Φύλλο Εργασίας 1

ΦΕ.1Γ

Ομάδα Γ - Ο Σωκράτης και ο Πρωταγόρας: η μάχη των εντυπώσεων.

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα [τη μετάφραση](#) του πλατωνικού «Πρωταγόρα» από τον Η. Σπυρόπουλο. Αφού ελέγξετε τη συνολική εικόνα του σοφιστή στο δεύτερο μέρος του διαλόγου (334c - 348c), να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- Πώς σχολιάζει τις απαντήσεις του Πρωταγόρα ο Σωκράτης;
- Πώς αντιδρούν οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι μετά τις εκτενέστερες απαντήσεις του Πρωταγόρα;
- Πώς διαμορφώνεται η ισορροπία στη διαλογική συζήτηση των δύο ομιλητών στο πρώτο μέρος του διαλόγου;
- Σε ποια σημεία του πρώτου μέρους του διαλόγου διακρίνετε [ειρωνικές αποστροφές](#), σχόλια ή υπαινιγμούς είτε από τον Σωκράτη προς τον Πρωταγόρα είτε αντίστροφα;

Δραστηριότητα 2. Παράλληλα με την έρευνά σας, να ανατρέξετε στο ιστολόγιο του μαθήματος και να συμβουλευτείτε απόψεις της [δευτερεύουσας βιβλιογραφίας](#) σχετικά με τη στάση του Πλάτωνα απέναντι στον Πρωταγόρα.

Δραστηριότητα 3. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις σας (συζήτηση μέσω των GoogleDocs) και να τις παρουσιάσετε στην ολομέλεια της τάξης (παρουσίαση PowerPoint). Αφού συμπεριλάβετε στα συμπεράσματά σας την ανατροφοδότηση που θα λάβετε από τη σχετική συζήτηση, να συντάξετε ένα σύντομο δοκίμιο με τα πορίσματά σας.

Φύλλο Εργασίας 1

ΦΕ.1Α

Ομάδα Δ - Ο Σωκράτης και ο Πρωταγόρας: η μάχη των εντυπώσεων.

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα [τη μετάφραση](#) του πλατωνικού «Πρωταγόρα» από τον Η. Σπυρόπουλο. Αφού ελέγξετε τη συνολική εικόνα του σοφιστή στο τελευταίο μέρος του διαλόγου (348c - 362a), να απαντήσετε στα εξής ερωτήματα:

- Πώς σχολιάζει τις απαντήσεις του Πρωταγόρα ο Σωκράτης;
- Πώς αντιδρούν οι υπόλοιποι παρευρισκόμενοι μετά τις εκτενέστερες απαντήσεις του Πρωταγόρα;
- Πώς διαμορφώνεται η ισορροπία στη διαλογική συζήτηση των δύο ομιλητών στο πρώτο μέρος του διαλόγου;
- Σε ποια σημεία του πρώτου μέρους του διαλόγου διακρίνετε [ειρωνικές αποστροφές](#), σχόλια ή υπαινιγμούς είτε από τον Σωκράτη προς τον Πρωταγόρα είτε αντίστροφα;

Δραστηριότητα 2. Παράλληλα με την έρευνά σας, να ανατρέξετε στο ιστολόγιο του μαθήματος και να συμβουλευτείτε απόψεις της [δευτερεύουσας βιβλιογραφίας](#) σχετικά με τη στάση του Πλάτωνα απέναντι στον Πρωταγόρα.

Δραστηριότητα 3. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις σας (συζήτηση μέσω των GoogleDocs) και να τις παρουσιάσετε στην ολομέλεια της τάξης (παρουσίαση PowerPoint). Αφού συμπεριλάβετε στα συμπεράσματά σας την ανατροφοδότηση που θα λάβετε από τη σχετική συζήτηση, να συντάξετε ένα σύντομο δοκίμιο με τα πορίσματά σας.

Φύλλο Εργασίας 2

ΦΕ.2Α

Ομάδα Α: Τα δοξαστικά ρήματα στην επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα το απόσπασμα [323a - 324c του «Πρωταγόρα»](#).

Αφού μελετήσετε το κείμενο, να εντοπίσετε και να συζητήσετε τη χρήση των δοξαστικών ρημάτων στη λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα: με τη βοήθεια των λογισμικών [Wordle](#) και του [Voyant](#) να διερευνήσετε και να αποτυπώσετε τόσο οπτικά όσο και με στατιστικά στοιχεία τη χρήση τους και το υποκειμένο τους. Με βάση τα στοιχεία που συγκεντρώσατε να συζητήσετε τα εξής ερωτήματα:

- Αποτελεί, κατά τη γνώμη σας, η προσφυγή στην άποψη των πολλών αδυναμία της επιχειρηματολογίας του ή σκόπιμη επιλογή του Πρωταγόρα;
- Διακρίνετε κάποια σχέση της επιλογής αυτής του Πρωταγόρα με τη δημοκρατική του ιδεολογία;

Παράλληλα, θα μπορούσατε να ανατρέξετε και στη [Διαδικτυακή Εγκυκλοπαίδεια Φιλοσοφίας](#), για να ελέγξετε ποια από τις βασικές φιλοσοφικές ιδέες του Πρωταγόρα προϋποθέτει η δημοκρατική πολιτική του θεωρία.

Δραστηριότητα 2. Στη συνέχεια, να κωδικοποιήσετε τις απόψεις σας και να τις παρουσιάσετε στην τάξη (PowerPoint).

Φύλλο Εργασίας 2

ΦΕ.2Β

Ομάδα Β - Η διάλεξη του Πρωταγόρα: τα λογικά επιχειρήματα

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα το απόσπασμα [323a - 323c του «Πρωταγόρα»](#).

Αφού μελετήσετε το κείμενο, να συζητήσετε τη λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα. Να επιμείνετε στη διάρθρωσή της και στη λογική συγκρότηση κάθε επιμέρους επιχειρήματος.

- Με τη βοήθεια του λογισμικού [Wordle](#) να ελέγξετε τη γλωσσική αντιστοιχία ανάμεσα στο επιχείρημα του Πρωταγόρα και το [αντίστοιχο του Σωκράτη. Τι συμπεράσματα μπορείτε να βγάλετε από την αντιστοιχία αυτή;](#)
- Να χαρτογραφήσετε τη σύνδεση των προτάσεων στο αρχαίο ελληνικό κείμενο της παραγράφου αυτής με τη βοήθεια του λογισμικού [CmapTools](#). Πώς θα μπορούσε να περιγραφεί ο λόγος του Πρωταγόρα ως προς τη συντακτική του άρθρωση;
- Έχοντας υπόψη σας τη θεωρία σχετικά με [τα είδη των συλλογισμών](#) και [την αξιολόγηση των επιχειρημάτων](#) από το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας Γ΄ Λυκείου, να ελέγξετε [την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητα των επιχειρημάτων](#) του Πρωταγόρα. Στη συνέχεια, να επαναδιατυπώσετε το επιχείρημα του Πρωταγόρα, έτσι ώστε να προκύψουν οι προκείμενες και το συμπέρασμά του.
- Χρησιμοποιώντας το λογισμικό [CmapTools](#), να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με τον οποίο να απεικονίσετε οπτικά την πορεία του επιχειρήματος.

Δραστηριότητα 2. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα από την έρευνά σας και να τα παρουσιάσετε στην τάξη (PowerPoint).

Φύλλο Εργασίας 2

ΦΕ.2Γ

Ομάδα Γ

Η διάλεξη του Πρωταγόρα: τα λογικά επιχειρήματα

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα το απόσπασμα [323c - 324a του «Πρωταγόρα»](#).

Αφού μελετήσετε το κείμενο, να συζητήσετε τη λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα. Να επιμείνετε στη διάρθρωσή της και στη λογική συγκρότηση κάθε επιμέρους επιχειρήματος.

- Με τη βοήθεια του λογισμικού [Wordle](#) να ελέγξετε τη γλωσσική αντιστοιχία ανάμεσα στο επίχειρημα του Πρωταγόρα και το [αντίστοιχο του Σωκράτη. Τι συμπεράσματα μπορείτε να βγάλετε από την αντιστοιχία αυτή;](#)
- Να χαρτογραφήσετε τη σύνδεση των προτάσεων στο αρχαίο ελληνικό κείμενο της παραγράφου αυτής με τη βοήθεια του λογισμικού [CmapTools](#). Πώς θα μπορούσε να περιγραφεί ο λόγος του Πρωταγόρα ως προς τη συντακτική του άρθρωση;
- Έχοντας υπόψη σας τη θεωρία σχετικά με [τα είδη των συλλογισμών](#) και [την αξιολόγηση των επιχειρημάτων](#) από το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας Γ΄ Λυκείου, να ελέγξετε [την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητα των επιχειρημάτων](#) του Πρωταγόρα. Στη συνέχεια, να επαναδιατυπώσετε το επίχειρημα του Πρωταγόρα, έτσι ώστε να προκύψουν οι προκείμενες και το συμπέρασμά του.
- Χρησιμοποιώντας το λογισμικό [CmapTools](#), να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με τον οποίο να απεικονίσετε οπτικά την πορεία του επιχειρήματος.

Δραστηριότητα 2. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα από την

έρευνά σας και να τα παρουσιάσετε στην τάξη (PowerPoint).

Φύλλο Εργασίας 2

ΦΕ.2Α

Ομάδα Δ

Η διάλεξη του Πρωταγόρα: τα λογικά επιχειρήματα

Δραστηριότητα 1. Θα αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα το απόσπασμα [324a - 324c του «Πρωταγόρα»](#).

Αφού μελετήσετε το κείμενο, να συζητήσετε τη λογική επιχειρηματολογία του Πρωταγόρα. Να επιμείνετε στη διάρθρωσή της και στη λογική συγκρότηση κάθε επιμέρους επιχειρήματος.

- Με τη βοήθεια του λογισμικού [Wordle](#) να ελέγξετε τη γλωσσική αντιστοιχία ανάμεσα στο επίχειρημα του Πρωταγόρα και το [αντίστοιχο του Σωκράτη. Τι συμπεράσματα μπορείτε να βγάλετε από την αντιστοιχία αυτή;](#)
- Να χαρτογραφήσετε τη σύνδεση των προτάσεων στο αρχαίο ελληνικό κείμενο της παραγράφου αυτής με τη βοήθεια του λογισμικού [CmapTools](#). Πώς θα μπορούσε να περιγραφεί ο λόγος του Πρωταγόρα ως προς τη συντακτική του άρθρωση;
- Έχοντας υπόψη σας τη θεωρία σχετικά με [τα είδη των συλλογισμών](#) και [την αξιολόγηση των επιχειρημάτων](#) από το μάθημα της Νεοελληνικής Γλώσσας Γ΄ Λυκείου, να ελέγξετε [την εγκυρότητα, την αλήθεια και την ορθότητα των επιχειρημάτων](#) του Πρωταγόρα. Στη συνέχεια, να επαναδιατυπώσετε το επίχειρημα του Πρωταγόρα, έτσι ώστε να προκύψουν οι προκείμενες και το συμπέρασμά του.
- Χρησιμοποιώντας το λογισμικό [CmapTools](#), να δημιουργήσετε έναν εννοιολογικό χάρτη με τον οποίο να απεικονίσετε οπτικά την πορεία του επιχειρήματος.

Δραστηριότητα 2. Να κωδικοποιήσετε τις απόψεις και τα συμπεράσματα από την

έρευνά σας και να τα παρουσιάσετε στην τάξη (PowerPoint).

Φύλλο Εργασίας 3

ΦΕ.3Α

Ομάδα Α

Αντίθετα σημασιολογικά ζεύγη

α. Να μεταβείτε στο προδιαμορφωμένο έγγραφο Google [«Αντιθετικά Σημασιολογικά Ζεύγη»](#) και να αναζητήσετε στο κείμενο σημασιολογικά αντίθετα ζεύγη. Να τα στίξετε με κόκκινο χρώμα. Σας δίνονται δύο παραδείγματα.

β. Να συζητήσετε την παρουσία των ζευγών αυτών στο κείμενο και να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- Πόσο συχνά εμφανίζονται στο απόσπασμα αυτού του είδους αντιθετικά ζεύγη;
- Με ποια μορφή εμφανίζονται; (π.χ. αποτελούνται από ουσιαστικά, από προθετικά σύνολα, από ρηματικά σύνολα κλπ.).
- Σε ποιο γραμματειακό είδος χρησιμοποιείται κατεξοχήν η αντίθεση; (π.χ. στο έπος, στο δράμα κλπ.).
- Ποια, κατά τη γνώμη σας, είναι η λειτουργία τους στην ανάπτυξη της επιχειρηματολογίας του Πρωταγόρα;

γ. Να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας στην ολομέλεια της τάξης.

Φύλλο Εργασίας 3

ΦΕ.3Β

Ομάδα Β

Ειδικό λεξιλόγιο: το λεξιλόγιο της φιλοσοφίας

α. Να μεταβείτε στο προδιαμορφωμένο έγγραφο Google [«Το λεξιλόγιο της Φιλοσοφίας»](#). Αφού μελετήσετε προσεκτικά το κείμενο, να επισημάνετε τις λέξεις ή τις φράσεις που, κατά τη γνώμη σας, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν ως φιλοσοφικοί όροι. Να υπογραμμίσετε τις λέξεις/φράσεις με κόκκινη υπογράμμιση. Σας δίνονται δύο παραδείγματα.

β. Να συζητήσετε το ειδικό αυτό λεξιλόγιο και να απαντήσετε στις εξής ερωτήσεις:

- Πόσο συχνά εμφανίζονται στο απόσπασμα τέτοιοι φιλοσοφικοί όροι;
- Με ποιες κυρίως μορφές εμφανίζονται; (π.χ. είναι ουσιαστικά, επίθετα, ρήματα κλπ.).

γ. Να παρουσιάσετε τα συμπεράσματά σας στην ολομέλεια της τάξης.

Φύλλο Εργασίας 3

ΦΕ.3Γ

Ομάδα Γ

Οικογένειες λέξεων: τα δοξαστικά ρήματα και η επιβίωσή τους στη νέα ελληνική γλώσσα

- α.** Αφού αναζητήσετε στην Πύλη για την Ελληνική γλώσσα το απόσπασμα [324a - 324c του «Πρωταγόρα»](#), να καταγράψετε τα δοξαστικά ρήματα του κειμένου.
- β.** Προσπαθήστε να βρείτε όσο το δυνατόν περισσότερες ομόρριζες λέξεις για κάθε δοξαστικό ρήμα.
- γ.** Συγκρίνετε τα αποτελέσματα της προσπάθειάς σας με την αναζήτηση που θα κάνετε στο [Λεξικό της Κοινής Νεοελληνικής](#) στην Πύλη για την Ελληνική Γλώσσα. Στην αναζήτηση θα χρησιμοποιήσετε το θέμα ή τα θέματα του κάθε ρήματος με το σύμβολο % εμπρός και πίσω από το θέμα, π.χ. ρ. *ήγοῦμαι* → %ηγουμ%.
- δ.** Ξεχωρίστε όσα αποτελέσματα δεν αποτελούν ομόρριζες λέξεις των ρημάτων.
- ε.** Να παρουσιάσετε τα αποτελέσματα της έρευνάς σας στην ολομέλεια της τάξης.

Φύλλο Εργασίας 3

ΦΕ.3Δ

Ομάδα Δ

Ετυμολογία των λέξεων: οι λέξεις *ἀρετή, δικαιοσύνη, ἀλήθεια, μανία, τιμωροῦμαι, θυμοῦμαι, νουθετῶ, χαλεπαίνω.*

- α.** Να προσπαθήσετε να ετυμολογήσετε τις λέξεις που σας δίνονται: *ἀρετή, δικαιοσύνη, ἀλήθεια, μανία, τιμωροῦμαι, θυμοῦμαι, νουθετῶ, χαλεπαίνω.*
- β.** Να δώσετε άλλες ομόρριζες λέξεις για καθεμία από τις λέξεις αυτές.
- γ.** Χρησιμοποιώντας το λογισμικό *Μέγα Λεξικό της Ελληνικής Γλώσσας* (CD-ROM Πάπυρος-Λαρούς-Μπριτάνικα), να ελέγξετε τα αποτελέσματα της προηγούμενης προσπάθειάς σας.
- δ.** Να παρουσιάσετε τα αποτελέσματα της έρευνάς σας στην ολομέλεια της τάξης.

Φύλλο Εργασίας 4

ΦΕ.4Α: Προορίζεται για τις δύο από τις τέσσερις ομάδες

Σύγχρονες μορφές ιδεολογικής αντιπαράθεσης

Δραστηριότητα 1. Σε ποιες περιοχές της κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής ζωής και με ποια χαρακτηριστικά αναπτύσσεται στη σύγχρονη εποχή η ιδεολογική αντιπαράθεση γενικά; Να τεκμηριώσετε την απάντησή σας με παραδείγματα από το διαδίκτυο, παράγοντας ένα πολυτροπικό κείμενο, το οποίο θα αποτελέσει τη βάση για τη δημιουργία μιας ταινίας τεκμηρίωσης μικρού μήκους με αυτό το θέμα.

Φύλλο Εργασίας 4

ΦΕ.4B: Προορίζεται για τις άλλες δύο από τις τέσσερις ομάδες

Δραστηριότητα 1. «Είναι διδακτική η αρετή σήμερα; Ή αλλιώς: Νόμοι και Νεοέλληνες».

Να γράψετε ένα πολυτροπικό κείμενο, με το οποίο να περιγράφετε τη σχέση των Νεοελλήνων με τον νόμο. Σε αυτή τη σχέση να ελέγξετε τυχόν διαφοροποιήσεις σε συμπεριφορές/στάσεις ανάλογα με την κοινωνική προέλευση, τη μόρφωση, την οικονομική κατάσταση, την ηλικία κλπ. των Νεοελλήνων και, στη συνέχεια, να διερευνήσετε τις υποκειμενικές αντιλήψεις, τους προβληματισμούς, τα στερεότυπα κλπ. που τροφοδοτούν αυτές τις συμπεριφορές/στάσεις απέναντι στον νόμο. Το κείμενό σας να το αποθηκεύσετε σε μορφή HTML, έτσι ώστε να μπορεί να δημοσιευτεί στο διαδίκτυο ως ηλεκτρονικό άρθρο.

Ζ. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Εναλλακτικά ή συμπληρωματικά στις δραστηριότητες του σεναρίου προτείνονται:

- Ως εισαγωγική δραστηριότητα η τάξη θα μπορούσε να παρακολουθήσει μία από τις εξής ταινίες:
 - *Ένα αγρίμι στην πόλη* [*L' enfant sauvage*] του Φρ. Τριφώ, 1970.
 - *Το αίνιγμα του Κάσπαρ Χάουζερ* [*Jeder für sich und Gott gegen alle – Kaspar Hauser*] του Β. Χέρτσογκ, 1974.

Οι δύο ταινίες περιστρέφονται γύρω από το ζήτημα της ένταξης ενός ανθρώπου που μεγάλωσε τυχαία έξω από οργανωμένο κοινωνικό πλαίσιο και τις αντιδράσεις της υπόλοιπης κοινότητας απέναντι στο «τέρας» του εξωκοινωνικού όντος. Το κεντρικό ερώτημα που τίθεται και στις δύο ταινίες είναι κατεξοχήν φιλοσοφικό και αφορά το αν ο άνθρωπος αποτελεί ένα ον πολιτισμένο εκ φύσεως ή μήπως ο πολιτισμός αποτελεί μια κοινωνική σύμβαση που η αποδοχή της ή η επιβολή της -μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος- έχει ως αποτέλεσμα τη στέρηση της ελευθερίας του. Το ερώτημα αυτό μπορεί να λειτουργήσει ως έναυσμα για προβληματισμό σε σχέση με τις θέσεις του Πρωταγόρα για τον συμβατικό χαρακτήρα των ανθρώπινων κοινωνιών, τον ρόλο της παιδείας στην οργάνωσή τους, καθώς και την καθολικότητα της πολιτικής συνείδησης ως αποτέλεσμα της παιδείας αυτής.

- Ξεχωριστό Φύλλο Εργασίας θα μπορούσε να αποτελέσει η περιγραφή του ιστορικού πορτρέτου του σοφιστή Πρωταγόρα μέσω της μελέτης των σημαντικότερων αποσπασμάτων που περιλαμβάνονται στην έκδοση Diels – Kranz και αφορούν τόσο τον βίο όσο και τη φιλοσοφική του δράση και τη θεωρία. Οργανωτική προϋπόθεση για τη δραστηριότητα αυτή θα ήταν να δοθεί στους μαθητές μετάφραση των αποσπασμάτων.

- Η δραστηριότητα Δ1 του [Φύλλου Εργασίας 4A](#) θα μπορούσε στο πλαίσιο της ημιτυπικής εκπαίδευσης να αποτελέσει ενδεχομένως την αφετηρία για τη δημιουργία μιας εικαστικής εγκατάστασης με βίντεο σχετικά με τη θεματική της δραστηριότητας αυτής («Δημόσιος λόγος και αντιπαράθεση σήμερα»).
- Για τη δραστηριότητα Δ1 του [Φύλλου Εργασίας 4B](#) θα μπορούσε στο πλαίσιο της ημιτυπικής εκπαίδευσης να υλοποιηθεί δράση των μαθητών με τη μορφή συνεντεύξεων, που θα μπορούσαν να πάρουν μέσα ή έξω από το σχολείο, με θέμα τη λιγότερο ή περισσότερο προβληματική σχέση των Νεοελλήνων με τον νόμο, τη δημιουργία ενός ωριαίου βίντεο με χαρακτήρα τεκμηρίωσης και, στη συνέχεια, τον σχολιασμό και την αξιολόγησή του μέσα στην τάξη.

Η. ΚΡΙΤΙΚΗ

Το σενάριο έχει ως άμεσο στόχο τόσο την εμβάθυνση στα κειμενικά αποσπάσματα του σχολικού εγχειριδίου του πλατωνικού «Πρωταγόρα» όσο και την εποπτεία του διαλόγου στο σύνολό του. Η στόχευση αυτή ξεπερνά και τους θεωρητικούς στόχους του Προγράμματος Σπουδών του μαθήματος και, κυρίως, τη σχολική πρακτική που αφορά τη διδασκαλία του μαθήματος και η οποία καθορίζεται αποφασιστικά από τις απαιτήσεις εξέτασης του μαθήματος στις Εισαγωγικές Εξετάσεις. Αυτά τα δεδομένα, μαζί με την πίεση του χρόνου για έγκαιρη κάλυψη της διδακτέας ύλης από τον εκπαιδευτικό, συχνά προκαλούν αντιδράσεις στην εφαρμογή εναλλακτικών διδακτικών προτάσεων, οι οποίες αντιμετωπίζονται με αδιαφορία ή ακόμη και με καχυποψία.

Όσον αφορά ενδεχόμενες εσωτερικές δυσκολίες που μπορεί να προκύψουν κατά την εξέλιξη του ίδιου του σεναρίου στην πράξη, αυτές θα αφορούν κατά πάσα πιθανότητα τις δραστηριότητες [ΦΕ.1B](#), [ΦΕ.1Γ](#), [ΦΕ.1Δ](#), που προϋποθέτουν την ανάγνωση του συνόλου του διαλόγου. Ο πλατωνικός διάλογος μπορεί στη δραστηριότητα αυτή να δοκιμάσει τα αναγνωστικά όρια των μαθητών που δεν είναι,

κατά τεκμήριο, εξοικειωμένοι με το κειμενικό είδος του αρχαίου φιλοσοφικού διαλόγου. Ωστόσο, το ζητούμενο της δραστηριότητας στοχεύει στον εντοπισμό ενός ειδικότερου στοιχείου, αυτού της ειρωνείας, το οποίο εν μέρει μπορεί να ανιχνευθεί σε τμήματα του διαλόγου που σχετίζονται περισσότερο με τη «σκηνοθεσία» του διαλόγου και λιγότερο με την εξέλιξη της διαλεκτικής συζήτησης, άρα είναι και πιο εύληπτα για τους μαθητές από τη δεύτερη.

Το συγκεκριμένο σενάριο εφαρμόστηκε σε μια τάξη 19 ατόμων που οι επιδόσεις τους δεν είναι ιδιαίτερα μεγάλων αξιώσεων. Ωστόσο, η φιλοτιμία τους να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες του σεναρίου ήταν αρκετά μεγάλη. Παρ' όλα αυτά, όταν ήρθε η ώρα να τους ζητηθεί να αναγνώσουν το σύνολο του διαλόγου και μάλιστα να σχολιάσουν και να διερευνήσουν τα ζητούμενα του σεναρίου ήταν απρόθυμα, επικαλούμενα την πίεση χρόνου και το φόρτο εργασιών που η εξεταστική στοχοθεσία τους επιβάλλει. Όταν μπήκαν στο εργαστήριο, και ασχολήθηκαν με τα πιο «πρακτικά» φύλλα εργασίας που σύμφωνα και με τη διαπίστωσή τους σχετίζονται με τις απαιτήσεις των εξετάσεων, έδειξαν έντονο ενδιαφέρον να ανταποκριθούν. Τέλος, άρνηση παρατηρήθηκε και στη συγγραφή δοκιμίων.

Η συνεργασία μέσω διαδικτύου αποδείχτηκε ανέφικτη, καθώς κάποιοι μαθητές δεν διέθεταν διαδικτυακή σύνδεση στο σπίτι τους και άλλοι δεν ήταν εξοικειωμένοι με τη χρήση των Google docs. Γι' αυτό και όλες οι δραστηριότητες που χρειάζονταν την χρήση υπολογιστή πραγματοποιήθηκαν στο εργαστήριο της πληροφορικής. Ως εικονικός χώρος στον οποίο δούλεψαν αξιοποιήθηκε η η-τάξη (του Πανελληνίου Σχολικού Δικτύου). Εκεί διαμοίρασαν τις εργασίες τους και κάποιοι πιο πρόθυμοι ενδιαφέρθηκαν να μελετήσουν και τις εργασίες των άλλων ομάδων πριν την έκθεσή τους στην ολομέλεια.

Λόγω της περικοπής αρκετών δραστηριοτήτων ο χρόνος εφαρμογής ήταν επαρκής.

Τελικά, το συμπέρασμα που προέκυψε από την αξιολόγηση των μαθητών για το σενάριο ήταν ότι η διάθεσή τους να αντιμετωπίσουν το φιλοσοφικό λόγο μέσα από μια άλλη οπτική και πρακτική πρόσκτησης της γνώσης ήταν μεγάλη και το ενδιαφέρον τους κεντρίστηκε σε πολλά επίπεδα. Ωστόσο, το «φάντασμα» των εξετάσεων στοιχειώνει τόσο την προθυμία των παιδιών όσο και τη πρόθεση των διδασκόντων να μνήσουν τους μαθητές τους στην ανακαλυπτική μάθηση και την ανάληψη πρωτοβουλιών στην ανεύρεση της γνώσης.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Aronson, E. 2000. *The Jigsaw Classroom: A Cooperative Learning Technique*:

<http://www.jigsaw.org/index.html>

[Βλαστός, Γ. 1993 \[1991\]. *Σωκράτης: ειρωνευτής και ηθικός φιλόσοφος*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».](#)

[Βλαστός, Γ. 1994 \[1973\]. *Πλατωνικές μελέτες*. Μτφρ. Ι. Αρζόγλου. Αθήνα: ΜΙΕΤ.](#)

Γιάννου, Τ. 2010. «Οι ΤΠΕ στο μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών». Στο *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών για την αξιοποίηση και την εφαρμογή των ΤΠΕ στη διδακτική πράξη*. *Επιμορφωτικό Υλικό για την Επιμόρφωση των Εκπαιδευτικών στα ΚΣΕ*, τεύχος 3. Κλάδος: ΠΕ 02. Πάτρα: ΕΑΙΤΥ, 79 - 95.

http://blogs.sch.gr/polharit/files/2011/10/eidiko_pe02.pdf

Dodds, E. R. 1959. *Plato, Gorgias*. Oxford: Oxford University Press.

Ελληνική Βικιπαίδεια: *Πρωταγόρας*

<http://el.wikipedia.org/wiki/%CE%A0%CF%81%CF%89%CF%84%CE%B1%CE%B3%CF%8C%CF%81%CE%B1%CF%82>

Gundert, H. 1960. *Ο πλατωνικός διάλογος*. Μτφρ. Θ. Κακριδής. Θεσσαλονίκη: ανάτυπο της *ΕΕΦΣΑΠΘ*, τόμος Η' (1960-1963), 200-201.

Guthrie, W.K.C. 1989 [1971]. *Οι σοφιστές*. Μτφρ. Δ. Τσεκουράκης. Αθήνα: ΜΙΕΤ, 319-324.

Κάλας, Β. & Γ. Ζωγραφίδης. 2006. «Αρχαίοι Έλληνες Φιλόσοφοι». Θεσσαλονίκη: ΚΕΕ/ΙΝΣ (Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη). Στο *Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα*:

Αρχαιογνωσία και Αρχαιογλωσσία στη Μέση Εκπαίδευση. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

http://www.greek-language.gr/digitalResources/ancient_greek/history/filosofia/index.html

Kerferd, G.B. 1999 [1981]. *Η σοφιστική κίνηση*. Μτφρ. Π. Φαναράς. Αθήνα: Καρδαμίτσα, 203-210.

Κοτζιά, Π. 2001. «Το φιλοσοφικό λεξιλόγιο». Στο *Ιστορία της ελληνικής γλώσσας. Από τις αρχές έως την ύστερη αρχαιότητα*, επιμ. Α.- Φ. Χρηστίδης. Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ (Ιδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), 816-827.

Κουτσογιάννης, Δ. 2012. «Ο ρόμβος της γλωσσικής εκπαίδευσης». Στο *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα. Πρακτικά της 32^{ης} Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας Α.Π.Θ.* Θεσσαλονίκη: ΙΝΣ (Ιδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη), 208-222.

http://ins.web.auth.gr/images/MEG_PLIRI/MEG_32_208_222.pdf

Kress, G. 2000. «Σχεδιασμός του γλωσσικού προγράμματος σπουδών με βάση το μέλλον», *Γλωσσικός Υπολογιστής* 2, 111-124.

<http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/glossika/kress/index.htm>

Kress, G. & T. van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse. The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.

Lesky, A. 1981 [1964]. *Ιστορία της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας*. Μτφρ. Α. Τσοπανάκης. Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη.

Liddell, H. - Scott, R. 1901-1904 [1897]. *Μέγα λεξικόν της ελληνικής γλώσσης*, τ. I - IV. Μτφρ. Ξ. Μόσχος - Μ. Κωνσταντινίδης. Αθήνα: Ι. Σιδέρης.

<http://myria.math.aegean.gr/lds/web/>

Nestle, W. 2010 [1940]. *Από τον μύθο στον λόγο*. Μτφρ. Α. Γεωργίου. Αθήνα: Γνώση.

Νεχαμάς, Αλ. 2001 [1998] . *Η τέχνη του βίου. Σωκρατικοί στοχασμοί: από τον Πλάτωνα στον Φουκώ*. Μτφρ. Β. Σπυροπούλου. Αθήνα: Νεφέλη.

Σάντας, Γ. Χ. 1997 [1979]. *Σωκράτης. Φιλοσοφία στους πρώιμους διαλόγους του Πλάτωνα*. Μτφρ. Δ. Βούβαλη. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.

Σκουτερόπουλος, Ν. Μ. 1991. *Η αρχαία σοφιστική*. Αθήνα: Γνώση.

Taylor, A.E. 1990 [1978]. *Πλάτων. Ο άνθρωπος και το έργο του*. Μτφρ. Ι. Αρζόγλου. Αθήνα: ΜΙΕΤ.

Τσέλικας, Σ. 2010. «Μύθος και λόγος στον Πλάτωνα». Στο *Ενδογλωσσική μετάφραση*, επιμ. Δ. Ν. Μαρωνίτης. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.

<http://www.greek->

[language.gr/greekLang/ancient_greek/education/translation/support_practice/page_003.html](http://www.greek-language.gr/greekLang/ancient_greek/education/translation/support_practice/page_003.html)

ΥΠΕΠΘ - Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. 2006-07. *Οδηγίες για τη διδασκαλία των φιλολογικών μαθημάτων στο Ενιαίο Λύκειο*. Αθήνα: ΟΕΔΒ.

Vygotsky, L. S. 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.